

URBAN AND RURAL REPORTS 2018:1

Det småskaliga kustfiskets förändrade förutsättningar och mervärden

REDAKTÖR EMIL SANDSTRÖM

Swedish University of Agricultural Sciences
Department of Urban and Rural Development

URBAN AND RURAL REPORTS 2018:1

Det småskaliga kustfiskets förändrade förutsättningar och mervärden

REDAKTÖR EMIL SANDSTRÖM

URBAN AND RURAL REPORTS 2018:1

Within the series are published reports from the divisions at the department: Agrarian History, Environmental Communication, Landscape Architecture, Rural Development and the Swedish Centre for Nature Interpretation.

The aim of the report series Urban and Rural reports, issued by the Department of Urban and Rural Development, SLU Ultuna, is to present research, teaching and other interesting activities in progress at the department in a popular science way.

Members of the Board of editors: Andrew Butler, PhD, Landscape architecture
Emil Sandström, PhD, Rural development
Erica von Essen, PhD, Environmental communication
and Nature interpretation
Carin Martiin, PhD, Agricultural history

Legally responsible publisher: Lars Johansson
eISBN: 978-91-85735-53-2
ISBN Printed edition: 978-91-85735-54-9
© 2018 Authors and Board of editors

Photos: All images and illustrations in this report are produced by the authors.

Swedish University of Agricultural Sciences ▪ Department of Urban and Rural Development

Postal address: P.O. Box 7012, SE-750 07 Uppsala SWEDEN
Visiting address: Ulls väg 27
Delivery address: Ulls gränd 1
Phone: +46 18 67 10 00
E-mail: sol@slu.se
Web address: www.slu.se/sol

*Att avsluta och sammanfatta är en pärs,
särskilt om man ska göra det på vers.*

*Att vara fiskare har gått i arv,
men det går inte längre på grund av säl och skarv.*

*Jag har ärvt detta från min farfar och min far.
Nu är jag den sista fiskaren kvar.*

*Förr var det viktigast med fiskfångstens kvantitet.
Nu handlar det mest om fiskehistoriens kvalitet.*

Slutord av Hans-Olof Stålgren
på landsbygdsriksdagens temaseminarium
om ”fiskens och fiskarens värde för kustbygder”.

Förord

Denna rapport är sprungen ur ett uppdrag från det nationella Landsbygdsnätverkets tematiska grupp för fiske och vattenbruk. Rapporten syftar till att belysa det småskaliga kustnära yrkesfiskets förändrade förutsättningar och mervärden. Uppdraget har utförts av studenter vid agronomprogrammet i landsbygdsutveckling vid Sveriges lantbruksuniversitet inom ramen för två olika kurser: Naturresursförvaltning respektive Organisering, ledarskap och lärande, under våren 2018. Sammanlagt har 14 studenter varit involverade i studien; Felix Johansson, Paula von Seth, Claes Larsson, Rosmarie Sundström, Hannes Norr, Emelie Olsson, Elin Lovén, Linnéa Rohlin, Bella Rådberg, Lisa Karlsson, Malin Lindberg, Matilda Hedelin, Ather Al-Idani och Viktor Botvidsson. Studenterna genomfört fyra fallstudier i olika kustbygder runt Sveriges kust: Mjällom (Kramfors kommun), Hållnäs (Tierps kommun), St. Anna, Gryts och Tjust skärgård (Valdemarsviks och Oskarshamns kommuner) samt Resö (Tanumshede kommun).

I sitt arbete har studenterna intervjuat personer, enskilt och i grupp, som på olika sätt är involverade i det kustnära fisket, som t.ex. politiker, turistföretagare, lokalboende, tjänstemän och inte minst yrkesfiskarna själva för att illustrera fiskets förändrade förutsättningar och betydelse för lokalsamhället. Studenterna har också undersökt relevanta dokument och hemsidor för att få en helhetsbild av situationen. Studenterna har presenterat sitt arbete fortlöpande under våren 2018, dels för de olika kustbygderna, dels vid en workshop på landsbygdsriksdagen i Örnsköldsvik, samt vid ett slutseminarium för Landsbygdsnätverket i Uppsala. Studenternas fallstudier ger värdefulla inblickar i villkoren och betydelsen av det småskaliga kustnära fisket för de bygder yrkesfiskarna verkar i. Studenternas arbeten ger också värdefulla ögonblicksbilder av de problem och möjligheter som det småskaliga yrkesfisket står inför idag. Fallstudier presenteras här som självständiga arbeten och utgör studenternas egen bild och tolkning av yrkesfiskets förändrade förutsättningar och olika mervärden som de är med och genererar. Fallstudierna är olika till utformning och innehåll, dels pga. de kustbygder de studerade var så olika och dels på grund av de fick olika typer av ingångar lokalt.

Slutligen vill vi rikta ett stort tack till studenterna för deras stora engagemang och till alla de personer som ställt sin tid förfogande för samtal och intervjuer och som på olika sätt bidragit med värdefulla kunskaper till denna rapport. Ett stort tack också till Magnus Nordgren och Hans-Olof Stålgren vid det svenska Landsbygdsnätverkets kansli som vågat ge studenterna förtroendet att genomföra uppdraget inom ramen för pågående utbildning vid SLU. Tack också till Anni Hoffrén som varit behjälplig med layout och till Malin Beckman som bidragit med värdefulla kommentarer i sin roll som

vice kursansvarig för kursen naturresursförvaltning, samt tack till Sofie Joose som låtit studenterna få använda sig av hennes film om fiskens mervärden som en metodologisk ingång för att föra samtal med personer med koppling till det kustnära fisket.

Att få möjlighet att genomföra ett externt uppdrag av det här slaget, inom ramen för studenternas ordinarie utbildningar är unikt. Att studenter på det här sättet får närkontakt med ”verkligheten” under sin utbildning, där teori varvas med praktik, är ovärderligt utifrån en pedagogisk synvinkel.

Uppsala, november 2018

F.D. Emil Sandström,
universitetslektor i landsbygdsutveckling

Thomas Norrby,
statskonsulent i landsbygdsutveckling

Sammanfattning

Emil Sandström

Det pågår en kraftig strukturomvandling av Sveriges kustbygder. Boende och verksamma runt Sveriges kustbygder upplever en tuff tid när det gäller arbete och inkomst. Antalet yrkesfiskare har minskat drastiskt sedan 50-talet. Mellan 1970–2005 har antalet yrkesfiskarlicenser minskat från omkring 8 000 till en bit under 2 000¹ och mellan åren 2003–2015 har antalet fartyg för yrkesfiske minskat med 18 procent². Det är emellertid främst antalet stora båtar som minskat sedan 2003, medan antalet mindre båtar i stort sett varit oförändrat, vilket indikerar att det småskaliga kustfisket kan ha nått sin bottennivå³. Samtidigt med den här utvecklingen har mängden importerad fisk ökat och exporten har sjunkit, dock med stora variationer mellan åren⁴. Samtliga fallstudier som presenteras i den här rapporten bär vittnesbörd om de kraftiga strukturomvandlingarna. Parallellt pågår emellertid flera initiativ till att förädla fisken i takt med att konsumenter efterfrågar lokalfångad fisk och hållbart fiske.

Fallstudierna visar på flera intressanta likheter och skillnader vad gäller de sociala och ekonomiska mervärden som det småskaliga kustfisket bidrar till. För kustsamhället på Resö utgör fisket, framförallt räkfisket, fortfarande det ekonomiska navet för den lokala ekonomin. Fisket på Resö bidrar direkt och indirekt till ett flertal arbetstillfällen, medan fallstudierna på ostkusten vittnar om att kustfisket under de senaste årtiondena fått en allt mindre direkt ekonomisk betydelse på grund av bland annat problematik kopplat till ökad förekomst av säl och skarv. Både säl och skarv har ökat i omfattning de senaste årtiondena och de äter stora kvantiteter fisk. Sälen förstör också fiskeredskap och sprider sjukdomar (sälmask och levermask) till flera olika fiskarter. Från fallstudierna på ostkusten beskriver yrkesfiskarna framförallt att förekomsten av säl och skarv behöver minska om det småskaliga kustnära yrkesfisket ska ha möjlighet att förbli lönsamt.

1 Källa: <http://havsmiljoinstitutet.se/hav-och-samhalle/fiskerinaringen>.

2 Källa: Bergenius, M., Ringdahl, K., Sundelöf, A., Carlshamre, S, Wennhage, H. Valentinsson, D. (2018). Atlas över svenskt kust- och havsfiske 2003–2015. Aqua reports 2018:3. Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för akvatiska resurser, Drottningholm Lysekil Öregrund. 245 s.

3 Ibid.

4 Källa: <http://havsmiljoinstitutet.se/hav-och-samhalle/fiskkonsumtion>.

I fallstudierna framträder också likartade problembilder som har att göra med myndighetsutövning och generationsväxling. Under intervjuerna lyfts dessa faktorer fram som avgörande utmaningar för yrkesfiskets framtid, men det finns också kritiska uppfattningar om det storskaliga pelagiska fiskets inverkan på artfattigdom och fiskbestånd. Tillstånden för skydds jakt på säl och regelverk kopplat till bifångster är enligt de intervjuade yrkesfiskarna förknippat med en tungrodd byråkrati och det verkar finnas en utbredd uppfattning hos yrkesfiskarna att de saknar rådighet över fiskeresursen. De berättar om myndigheter som inför nya regelverk som inskränker på möjligheterna att bedriva kustfiske, som bidrar till känslor av maktlöshet, där yrkesfiskarna upplever att de inte inkluderas i beslut som tas. Flera av studierna indikerar att dagens regelverk inte är anpassat till det småskaliga kustfisket och att ett stort antal yrkesfiskare fått ge vika när förvaltningen av fisket verkar gynna det storskaliga pelagiska fisket. Flera av fallstudierna lyfter också upp problematiken med byråkratin runt ansökningar och tillstånd som tillkommit med åren, inte bara inom fisket, utan också regelverk kopplat till livsmedelshantering med kostsamma investeringar som följd.

Fallstudierna visar emellertid att fisket fortfarande spelar en betydande roll för utvecklingen av levande kustområden och för skapande av unika platsidentiteter. Samtliga fallstudier lyfter fram fiskets och fiskarens betydelsefulla roll som identitetsbärare för de kustbygder de representerar. Från studierna framgår det att fisket är mer av en livsstil än ett yrke och intervjuerna från fallstudierna vittnar om att det finns en tydlig identitet kopplat till fisket. Fisket utgör således inte bara en stark identitetsmarkör för yrkesfiskarna själva utan de utgör också en bärare av bygdernas traditioner och kulturhistoria.

Fisket, fiskarna och fisken tillför en unik atmosfär till de kustbygder som de verkar i. De bidrar till att upprätthålla levande hamnar och till att gamla sjöbodar står kvar, som i sin tur bidrar till att skapa och upprätthålla de autentiska värden som alltmer efterfrågas av både turister och fritidsboende. Fisket och fisken utvecklar också band mellan människor, lokala gemenskaper, där fisken i sig har blivit ett medel för sammanhållning och bykänsla, genom bland annat årligt återkommande mattraditioner och högtider. Vidare har fisken och fiskets avtryck, i form av berättelser och kulturhistoriska värden genererat specifika platsidentiteter som lockar turister och fritidsboenden. På så vis spelar fisket fortfarande en betydande roll för upprätthållande av lokala gemenskaper och för ett vidare landsbygdsutvecklings sammanhang.

Bevarandet av fiskekulturen är viktigt för forordandet av den gemensamma "skärgårdsidentiteten" eller "kustidentiteten" som alltmer också fungerar som ett viktigt marknadsföringsinstrument för att locka turister och fritidsboenden. Det småskaliga yrkesfiskets identitetsbärande funktion bidrar på det här sättet med betydande sociala och ekonomiska mervärden som stärker kustbygdernas identitet och varumärke i ett bredare samhällsekonomiskt sammanhang.

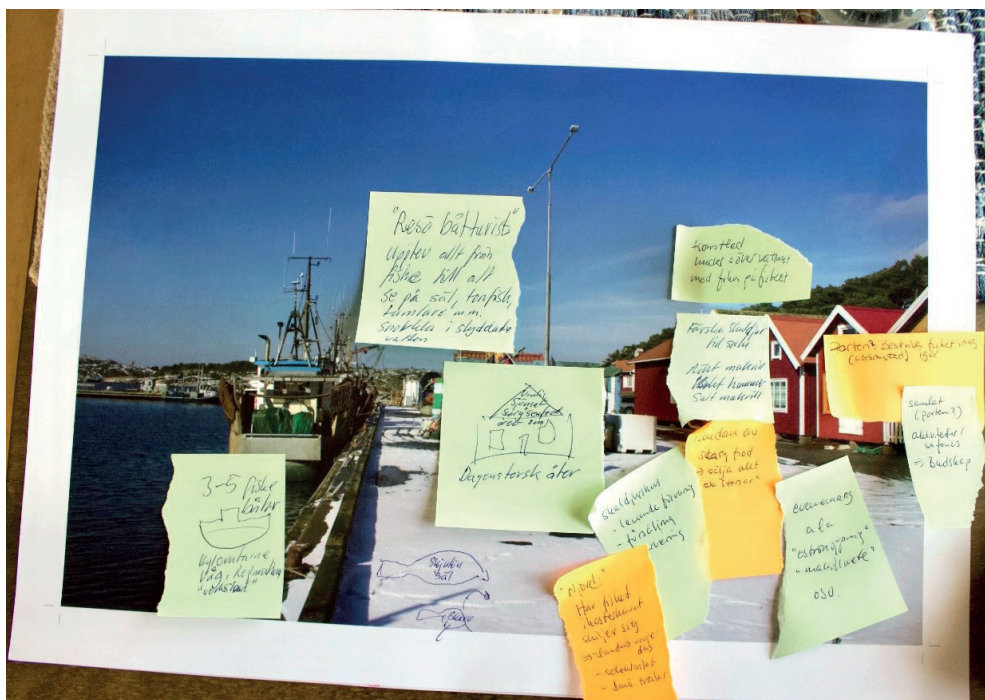
Flera av fallstudierna betonar också de småskaliga yrkesfiskarnas unika platsspecifika kunskaper om de omgivande naturresurserna. Yrkesfiskarna har ofta särskilda kunskaper om biologiska och ekologiska förhållanden i de kustnära vattnen, exempelvis hur miljöförändringar i Östersjön påverkar havets ekosystem. Dessa iakttagelser innebär att yrkesfiskarnas kunskap utgör en viktig källa för hur miljön i havet förändras över

tid. I några av fallstudieområdena utgör yrkesfiskarna också en betydelsefull resurs för sjöräddningen, där man ofta agerar som en första instans vid t.ex. ett eventuellt motorhaveri ute till havs. Flera av fallstudierna belyser också yrkesfiskarnas betydelsefulla roll för bevarande och upprätthållande av fiskehamnarna där man betonar hamnarnas roll som central platser för både handel och social interaktion mellan boende, turister och fiskare. Hamnen utgör således en mycket värdefull mötesplats som bidrar till att både upprätthålla och utveckla lokala gemenskaper.

Flera av de kvarvarande yrkesfiskarna i fallstudieområdena ägnar sig alltmer åt mångsyssleri och olika typer av förädling där man till exempel säljer rökt strömming och varmrökt lax direkt i butik, till restauranger eller på torget. Kustfisket har i samtliga fallstudieområden på det här sättet blivit en viktig resurs för att utveckla det lokala mathantverket i de kustbygder de verkar i. Här har förädlingen av fisk både fått en ökad ekonomisk och social betydelse, där det lokala mathantverket lockar turister, men även fritidsboenden. Det kustnära fisket och dess historia bidrar också till en atmosfär som fritidsboende och turister attraheras av, där besökare kan köpa unika produkter samtidigt som de får ta del av den lokala kulturhistorien som fisket utgör för bygden. Sammanfattningsvis bär det småskaliga kustnära yrkesfisket på såväl flera utmaningar som flera unika mervärden för de kustbygder de verkar i.

Innehåll

Fiskets institutionella förutsättningar och mervärden för Resö	13
<i>Felix Johansson, Paula von Seth, Claes Larsson & Rosmarie Sundström</i>	
Fiskeförvaltning och mervärden i S:t Annas, Gryts och Tjusts skärgård	21
<i>Hannes Norr, Emelie Olsson, Elin Lovén & Linnéa Rohlin</i>	
Det kustnära fisket i Hållnäs - utmaningar och mervärden	31
<i>Bella Rådberg, Lisa Karlsson & Malin Lindberg</i>	
Kramfors – en fiskebygd utan fiskare?	41
<i>Matilda Hedelin, Ather Al-Idani & Viktor Botvidsson</i>	

Fiskets institutionella förutsättningar och mervärden för Resö

Felix Johansson, Paula von Seth, Claes Larsson & Rosmarie Sundström

Inledning

I samhället Resö, som är beläget på en ö i norra Bohuslän, bor cirka 200 invånare permanent och cirka 3 000 fritidsboende. Resö tillhör Tanums kommun som förbinds med en bro till fastlandet och det är cirka tjugo minuters resväg till centralorten Tanumshede. Öns miljö och aktiviteterna runt hamnen lockar varje sommar tiotusentals besökare. I hamnen verkar yrkesfiskare på tre räkrälbåtar och en kräftbur fiskebåt. Det finns även fritidsbåtar och en stor fritidsbåthamn. I närheten av hamnen finns bland annat

den marina nationalparken Kosterhavets södra port, en sommaröppen restaurang, en livsmedelsaffär, ett vandrarhem och en bensinstation. På ön finns även ett föräldrakoooperativ för fritidshem/förskola, en friskola, ett vandrarhem och två campingplatser.

Yrkesfiskets betydelse för samhället var som störst på 1930-talet då det vid hamnens invigning fanns 26 fiskebåtar. Dessa har stadigt minskat under årens lopp och huruvida fiskebåtarna är kvar i framtiden tycks vara oklart utifrån den bild som vi får av fiskarna själva och andra lokala aktörer. Tanums kommun berättar på sin hemsida att det fortfarande finns några trälare kvar på Resö.

I den här rapporten undersöker vi hur servicen och kulturen på ön är kopplad till och beroende av ett långsiktigt hållbart yrkesfiske. Undersökningen bygger på information inhämtad från två besök där vi genomfört två gruppintervjuer och enskilda samtal med personer med anknytning till fisket på Resö. Dessa har sedan kompletterats med telefonintervjuer med lokala aktörer samt information från aktuella hemsidor. Vid första gruppintervjun fokuserade vi på fiskets förvaltning och organisationen kring den. Vid andra gruppintervjun gavs utrymme för mötesdeltagarna att reagera på vår första rapport om fisket på Resö samt berätta om de mervärden som de upplever yrkesfisket i Resö genererar.

Inledningsvis beskriver vi hur aktörerna är organiserade kring fiskeresursen på Resö och hur yrkesfisket bedrivs på Resö. Därefter beskriver vi hur yrkesfiskarna uppfattar sin rådighet över fiskeresursen och slutligen ger vi en bild av de mervärden som yrkesfisket genererar på ön.

Fiskets organisering och institutionella inbäddning

Fiskarna på Resö är anslutna till den ekonomiska föreningen Njord, som marknadsför produkter och tjänster inom fiske, mat och turism på bland annat Resö genom varumärket Njord. Föreningens medlemmar består främst av fiskare som med varumärket Njord lyfter fram sina produkters kvaliteter. För att få använda Njord som varumärke måste en rad kvalitetskrav vara uppfyllda såsom spårbarhet, ekologisk hållbarhet och att produkterna ska vara lokal producerade i Norra Bohuslän (Njord, Norra Bohuslän, Ekonomiska förening, 2018).

I organisationen Samförvaltningen Norra Bohuslän samlas yrkesfiskare, forskare, Tanums kommun, Strömstad kommun, Kosterhavets nationalpark, Länsstyrelsen i Västra Götalands län och Havs- och vattenmyndigheten. Samförvaltningens har som mål att utveckla och säkerställa att yrkesfisket kan vara hållbart. Det sker bland annat genom kurser, redskapsutveckling, marknadsföring av fisket och lobbying gällande fiskepolitiken. När samförvaltningen bildades antogs en plan för ett hållbart yrkesfiske fram till år 2020. I samförvaltningens broschyr står det att den ska arbeta för att främja ett hållbart fiske som också främjar utveckling av områdets kustsamhällen och som bevarar fiskekulturen i norra Bohuslän (Samförvaltningen Norra Bohuslän,

2018). Samförvaltningen arrangerar utbildningar för politiker och tjänstemän på alla nivåer. Under kurserna ges det möjlighet för yrkesfiskarna att berätta om sin situation för att öka kompetensen hos tjänstemän och beslutsfattare. Kurserna ger yrkesfiskarna möjlighet att förmedla vad ett småskaligt, selektivt, kustnära och hållbart fiske är för något, enligt Hellberg som är en av yrkesfiskarna på ön.

Yrkesfiskarna på Resö är också medlemmar i Havs- och Kustfiskarnas Producentorganisation och Svenska Fiskares Producentorganisation. I dessa organisationer arbetar man tillsammans för att påverka fisket i Västerhavet och för att svenska fiskare ska få en gemensam röst. Yrkesfiskarna på Resö har också en egen lokal fiskeförening.

En annan förening av stor betydelse för yrkesfiskarna är Samhällsföreningen Resö-Galtö. Den har som mål att främja den lokala ekonomin och medlemmarnas sociala intressen genom att bland annat bistå med lokaler samt att bedriva infrastruktur- och boendefrågor. Samhällsföreningen upplåter bland annat lokaler för en sommarrestaurang, en livsmedelsaffär året runt, en förskola och en skola för årskurs 1-6. Föreningen sköter också hamnen på entreprenad från Tanums kommun och samarbetar med kommunen gällande detaljplaneringen av hamnen och nationalparkens södra port (Samhällsföreningen Resö-Galtö, 2018). Den lokala samhällsföreningen har som vision att utveckla fler verksamheter i hamnen, och det finns ett stort intresse på ön för utökad fisk av fisk samt odling av musslor. Det skulle ge möjlighet att ha en fiskbutik i hamnen, bod för förädling av fiskeråvaran och servering. I anslutning till Kosterhavets nationalparks södra port på Resö, som ligger nära fiskehamnen, vill samhällsföreningen också bygga en utställning för att berätta om det selektiva fisket som bedrivs på Resö.

Förutsättningarna för yrkesfisket regleras bland annat av EU-direktiv som Havs- och vattenmyndigheten har i uppgift att tolka och verkställa. Baserat på historisk infiskning tilldelar Havs- och vattenmyndigheten yrkesfiskarna årliga kvoter som är möjliga att övelåta och som yrkesfiskarna kan hyra av varandra under året. Alla

kvoterade arter som fiskas ska tas i land, och avräknas från kvoten, i och med landningsskyldigheten i EU-direktivet (Olsson, 2018).

Yrkesfiskarna på Resö fiskar med artselektörande redskap men kan ändå få bifångster. För att täcka upp för eventuella bifångster har de tilldelats bifångstkvoter. Om en yrkesfiskare inte har tillräckligt med bifångstkvot måste hen hyra en sådan kvot av en annan fiskare eller ligga kvar vid kaj. De har även möjlighet att ansöka om att få göra undantag från sin tilldelade bifångstkvot för ett år i taget. Då yrkesfiskarna på Resö fiskar selektivt och därmed får relativt sett begränsade bifångster och som dessutom varierar mycket i storlek från år till år vill de få till regeländringar som är anpassade för deras artselektörande fiske. De menar att skyldigheten att landa bifångsten inte bör gälla dem eftersom deras artselektörande skaldjursfiske är småskaligt och inte går att jämföra med det storskaliga fiskets påverkan på det marina livet (Hellberg, 2018).

Yrkesfiskarna oroas även över hur det ska gå för dem i och med en eventuell utökning av skyddade områden. Länsstyrelsen har på uppdrag av regeringen föreslagit nya och utökade områden av marina naturreservat. Yrkesfiskarna befärrar att nya marina reservat kan innebära inskränkningar i deras fiske och att deras fiskeområden kan bli för små för att vara lönsamma. Tack vare att de har utvecklat selektiva fiskemetoder har de i Kosterhavets nationalpark erhållit tillstånd att fiska även där, men de är inte säkra på om samma regelverk kommer att gälla i de föreslagna skyddsområdena (ibid).

Problematiken kring kvotsystemet för bifångster och förslaget om inrättande av nya skyddsområden komplicerar och skapar osäkerheter för generationsskifte i yrkeskåren enligt yrkesfiskaren Hellberg. Dessutom krävs ofta mycket kapital, flera miljoner kronor, för att kunna köpa en fiskebåt, vilket försvårar generationsskifte i yrkeskåren menar Hellberg.

Rådigheten över fiskeresursen

Samtidigt som yrkesfiskarna har viss rådighet (förfoganderätt) över fiskeresursen upplever de ändå att den är hotad. De menar att tillämpningen av regelverket från Havs- och vattenmyndigheten bidrar till att det svenska fisket koncentreras till ett fåtal större båtar. Enligt yrkesfiskarna visar också forskningsresultat från Sveriges lantbruksuniversitet om vilka bifångstkvoter (både gällande volymer och arter) som de behöver ha, på andra värden än de som tillämpas av Havs- och vattenmyndigheten (Hellberg, 2018).

Yrkesfiskarna menar också att deras rådighet är hotad av förslag om utökade skydd av de marina områdena, i kombination med en pågående statlig utredning som de befärrar kan leda till ett förbud mot trålning som fiskemetod. Om de här båda förslagen går igenom skulle det innebära ett hårt slag för möjligheterna att bedriva räkfiske på Resö menar man.

Yrkesfiskarna vill att Havs- och vattenmyndigheten inför en ny form av definition som tar bättre hänsyn till den typ av småskaligt kustnära fiske som de bedriver. Det som är unikt med det småskaliga fisket är i första hand inte storleken på deras båtar, menar man, utan det är att de landar sin fångst varje dag. Frågan om en mer lämpad definition är en viktig fråga för yrkesfiskarna på Resö och de efterlyser nya mer anpassade regler för sitt unika artselektiva fiske.

Fiskets mervärden

Fiskehamnen på Resö utgör Resös hjärta. Det är där majoriteten av den sociala interaktionen sker mellan boende och verksamma på ön. Hamnen utgör en levande handels- och mötesplats för producenter och konsumenter. Det är också en plats som lockar många turister till ön och som resöborna gärna visar upp för gäster och bjuder på skaldjur som fiskarna säljer. Möjligheten att kunna köpa färska räkor och kräftor i hamnen utgör en av de största anledningarna till varför man besöker Resö. I en enkät som 2 000 besökare svarade på omnämns förutom att det lugnt och mysigt på Resö, hamnen och att de kunde köpa räkor och kräftor direkt i hamnen som de viktigaste skälen till varför man besöker Resö (Hedensted, 2018).

Den levande hamnen utgör också en bidragande orsak till den ökade efterfrågan på fritidsboende på ön, vilket trissat upp bostadspriserna och gjort det svårt för nya yrkesfiskare att etablera sig på ön. Den lokala samhällsföreningen på Resö arbetar därför med att bygga nya hyresbostäder som gör det möjligt för bland annat ”nya” yrkesfiskare att bosätta sig permanent på ön. Med dessa hyresrätter hoppas man också locka fler arbetstillfällen till ön inom service, barnomsorg och skola.

Besöksnäringen med den starka sommarsäsongen är av stor betydelse för den lokala livsmedelsbutiken som klarar av att ha öppet året om tack vare den starka sommarsäsongen. Livsmedelsbutiken utgör också en viktig förutsättning för permanentboende på ön och bidrar också till att det är så populärt att ha fritidsboende på ön.

Utöver att bidra både direkt och indirekt till arbetstillfällen på Resö, genererar

yrkesfisket flera ekonomiska mervärden inom alla led i livsmedelskedjan, från fiskaren till slutkonsumenten. Detta inbegriper yrkesfiskarnas inhyrda underleverantörer som kör fisken till Strömstads fiskeauktion och de ekonomiska mervärden som genereras vid själva fiskeauktionen i Strömstad, till köparna av skaldjur, till butiks innehavare och till de som arbetar med själva hanteringen av skaldjuren.

Yrkesfiskarna bidrar också som assistans till sjöräddningen och kustbevakningen. Genom att yrkesfiskarna fiskar dagligen innebär det att de har möjlighet att snabbt upptäcka oljeutsläpp och andra miljöförändringar längs kusten och de är beredda att rycka ut vid olyckor om de blir kallade.

Historiskt har Resö präglats av en tradition av kollektivt engagemang och gemensamma lösningar för fisket. Även om det kollektiva engagemanget har avtagit med åren menar man att Resö står sig starkt jämfört med andra kustsamhällen i Sverige (Hedenstedt, 2018). På Resö finns en fiskekultur som inbegriper direkt kontakt mellan fiskare och boende, fiskare och konsumenter och besökare, och fiskare och beslutsfattare.

Resös identitet kretsar kring kust- och fiskekultur som inte bara begränsas till yrkesfiskarnas familjer. Många på Resö har någon form av relation till fisket. Det kan vara att man i släkten har någon som har varit fiskare eller att man har vuxit upp med att cykla ned till hamnen för att fiska krabbor, köpa räkor eller åka med någon av yrkesfiskarna ut och fiska.

Öns friskola Sjöstjärneskolan (förskolan och grundskolan) har också valt en pedagogisk inriktning som introducerar barnen till den lokala havsmiljön och relationen mellan människa och miljö.

Sammanfattning

Brukandet av fiskeresurserna på Resö organiseras genom en rad formella institutioner såsom en varumärkesförening, en samförvaltning, en fiskeförening och en samhällsförening. Fiskarna och andra lokala aktörer som vi har intervjuat upplever att de har ett starkt kollektivt engagemang kring fiskeresursen. Däremot menar fiskarna att förvaltningen på nationell nivå brister vilket de på olika sätt arbetar med att förändra.

Yrkesfiskarna upplever att Havs- och vattenmyndighetens tillämpning av regelverken bidrar till att omstrukturera det svenska yrkesfisket från många små till ett fåtal stora båtar och de menar också att regelverket runt bland annat bifångster inte är anpassat för det småskaliga och selektiva fiske som de bedriver. De oroas också över förslaget om utökat skydd av de marina områdena och ett eventuellt förbud mot trålning, som de menar kan innebära inskränkningar i deras rådighet över fiskeresursen som på sikt kan äventyra generationsväxlingen inom yrkeskåren. Organisationen kring fisket på Resö kan betecknas som både stark och innovativ, men oavsett hur starkt det sociala nätverket är på Resö, och hur hållbart fisket är, domineras yrkesfiskarnas berättelser av upplevda hot mot sin verksamhet.

Yrkesfisket på Resö, utgör ett viktigt nav för den lokala ekonomin på Resö och bidrar både direkt och indirekt till flera arbetstillfällen och mervärden. Det dagliga

yrkesfisket bidrar till att göra hamnen till en levande mötesplats. Hamnen utgör öns hjärta och är en betydelsefull mötesplats för både handel och social interaktion mellan boende, yrkesfiskare och besökare. Yrkesfiskarna bidrar till att livsmedelsbutiken med bensinstationen kan hålla öppet året om tack vare att hamnen lockar så många sommarbesökare, vilket bidrar till att det går att bo permanent på ön, som i sin tur gör att skolan kan drivas vidare osv.

Det finns en hög efterfrågan på bostäder på Resö som trissat upp bostadspriserna. De höga bostadspriserna innebär emellertid en utmaning för nya yrkesfiskares möjlighet att etablera sig på ön, då det krävs ett permanent boende på ön för att komma in i yrket och etablera sig. Samhällsföreningen på ön har därför engagerat sig i ett projekt för att det ska byggas hyresrätter på ön, dels för att underlätta en yngre generation av fiskare att ta vid, men också för att underlätta för att fler permanentboenden ska kunna flytta till Resö, som man i förlängningen hoppas ska kunna förbättra servicen på ön och generera ytterligare arbetstillfällen. Samhällsföreningen ser också stora möjligheter att utveckla fler verksamheter på Resö, såsom en utställning, butik, förädling och servering, vilket i sin tur kan generera fler arbetstillfällen och ett ökat underlag för service på ön.

Den sammantagna bilden som framkommer i intervjuerna är emellertid att framtiden för yrkesfisket på Resö är osäker, främst på grund av svårigheter kopplade till yrkesfiskets generationsskifte. Svårigheterna med generationsskiftet kan på sikt riskera att "urvattna" Resös attraktivitet, något som på sikt skulle drabba näringslivet och servicen på ön hårt och möjligheterna att bo på ön permanent. Om yrkesfisket försvinner begränsas också möjlighet till generationsskifte i framtiden och fiskekulturen riskerar då att förpassas till en historisk anekdot.

Referenser

Hemsidor

- Fiskekommunerna (2018-03-13). *Om oss*. Tillgängligt: <http://www.fiskekommunerna.nu/index.php/om-oss>.
- Leader Bohuskust och Gränsbygd (2018-03-13). *Välkommen till Leader Bohuskust och Gränsbygd*. Tillgängligt: <https://www.leaderbohuskust.se/>.
- Njord, Norra Bohuslän, Ekonomiska förening (2018-03-13). *Välkommen till Njord - Norra Bohuslän*. Tillgängligt: <http://www.njordnb.se/>.
- Samförvaltningen Norra Bohuslän (2018-03-13) *Samförvaltningen Norra Bohuslän*. Tillgängligt: <http://samforvaltningnorrabohuslan.se/webb%20samfo%C3%88rvaltningsbroschyren.pdf>.
- Samhällsföreningen Resö-Galtö (2018-03-13). *Samhällsföreningen Resö-Galtö*. Tillgängligt: <http://www.reso.nu/om-resoe-galtoe/samhallsforeningen-reso-galto.html>.

Tanum kommun (2018-03-13). Resö. Tillgängligt: <https://www.tanum.se/kommunpolitik/kommunfakta/kommunenshistoria/ortsinformation/reso.4.7664b4813898b7df9844e4e.html>.

Gruppintervju

Jan-Olof Hellberg, Yrkesfiskare, 2018-03-09.

Ulla Olsson, Senior Advisor, 2018-03-09.

Anders Hedenstedt, Samhällsföreningen Resö-Galtö, 2018-03-09.

Erika Hedenstedt, Samhällsföreningen Resö-Galtö, 2018-03-09.

Telefonintervju

Krister Olsson, Leader Bohuskust och Gränsbygd, 2018-02-21.

Dan Lexö, Lexö på Resö Sommarkök och bar, 2018-03-05.

Fiskeförvaltning och mervärden i S:t Annas, Gryts och Tjusts skärgård

*Hannes Norr, Emelie Olsson, Elin Lovén &
Linnéa Rohlin*

Inledning

Kusten i den östgötska skärgården präglas av ett sprucket landskap som påverkats av inlandsisen där en alldeles särskild geologi, flora och fauna uppstått. I skärgården blandas de stora öppna fjärdarna med större och mindre holmar och skär. Unikt med just Östergötlands arkipelag är att skärgården inte exploaterats lika hårt som flera andra skärgårdar i Sverige och natur- och kulturvärden är till stora delar intakta. Fiske, jordbruk och boskapsskötsel har historiskt sett varit de mest betydelsefulla näringarna

som kompletterats med jakt av fågel och säl, äggplockning och duntäkt under långa tidsperioder.

Ordspråket ”Den äger vatten, som land äger” ger en bild av hur relationen mellan fiske och jordbruk har sett ut i Östergötlands kustbygder fram till sekelskiftet. Fisket var och är fortfarande intimt sammankopplat med tillgången till mark. De blå och de gröna näringarna längs kusterna var sammankopplade och var du fiskare var du ofta även jordbrukare och vice versa.

Dock har kustfisket förändrats i grunden sedan efterkrigstiden, såväl genom politiska beslut, biologiska förändringar som förändrade fiskemetoder. Skärgårdsbefolkningens liv har många gånger inneburit en kamp för överlevnad och ett motstånd mot den statliga politik som bedrivits kring till exempel ”frifiske”, alltså att få fiska utan fiskekort med handredskap, och bevarandet av sälen (Linnér et al., 2000).

I Valdemarsvik, som är en liten bruksort som ligger invid vid kusten, har fisket framförallt skett från Fyruddens hamn och dominerats av strömming- och ålfiske. Fisket har traditionellt sett bedrivits med not inne i vikarna under vinter och vår, och ute i skärgården med sättgarn och skötar. Fisket kom så småningom alltmer att bedrivas utomskärs med trål och fångsterna ökade då markant. Ålfiske bedrevs vanligtvis långt in på sensommaren eller hösten med så kallade hommor, som är ett redskap som liknar en ryssja. Så småningom utvecklades även så kallade harstenaryssjor eller parryssjor, vilket möjliggjorde fiske även långt in i vikarna i innerskärgården. Fisket kom, för Valdemarsviks del, att få stor betydelse och har tillsammans med Lundbergs läderfabrik och kopparverket vid Vammarsmålaån varit den mest betydelsefulla näringen för ortens invånare (ibid).

I den här fallstudien undersöks följande frågeställningar. Vilken roll spelar det småskaliga kustnära yrkesfisket i S:t Annas, Gryts, och Tjusts skärgård idag? Hur har fisket förändrats? Varför har det förändrats och på vilket sätt? Vilka mervärden bidrar yrkesfisket med idag? I fallstudien har vi använt oss av litteraturstudier och semistrukturerade intervjuer. En viktig källa för vår studie har varit boken *Kustland - möten mellan land och hav, kultur och natur i nordöstra Götalands kustområde* (2000) – som vi fick som gåva under vårt inledande möte på kommunhuset i Valdemarsvik. Vi har även använt oss av Artdatabanken för information om sälen och sälbeståndet i Sverige, samt lokala artiklar och reportage från Östergötland.

Vi har varit på plats två gånger under våren 2018. Under några snötäckta dagar i mars gjorde vi ett besök i Valdemarsvik. I kommunhuset, bara ett stenkast från den igenfrusna viken och de snötäckta båtplatserna, träffade vi Carl Hamilton och Anders Johansson. Carl Hamilton är skärgårdsutvecklare för kommunen och regionen, och sitter med i Nordiska skärgårdssamarbetet. Anders Johansson är yrkesfiskare i grunden men har de senaste åren diversifierat sin verksamhet med fiskförädling, stuguthyrning och taxitrafik på sjön (svävartrafik). Med som lyssnare var projektledaren Hedwig Bjernersjö som även hon jobbar på Valdemarsviks kommun med två EU-projekt. Under intervjun visades först en film, *Follow the fish*, följt av diskussion som bland annat behandlade synen på fisket i skärgården och de konflikter som finns. I början av maj återvände vi till skärgården i Östergötland, men denna gång till Tyrislöt i S:t Annas skärgård. Här genomförde vi en gruppintervju med flera aktörer som på

olika sätt har koppling till det småskaliga kustnära yrkesfisket och vi ställde frågor om framförallt det småskaliga yrkesfiskets framtid och fiskets mervärden. Även denna gång deltog Carl Hamilton och Anders Johansson, samt paret Uno och Märit Persson som tillsammans driver Finnö Fisk Rökeri och Gårdsbryggeri AB i Gryts skärgård.

Vi höll mötet i puben Sumpen på campingen ett stenkast från Tyrislöts hamn - på sätt och vis strategiskt vald, då fiskarna har nära hit och skärgårdsmuseet ligger här. Under besöket bodde vi hos den siste fiskaren Svarte Gunnars, vars dotter Gunvor Larssons numera driver en liten sommarlanthandel med kajak- och stuguthyrning på samma brygga som hennes pappa en gång utgick från med sin fiskebåt, och som under sommarhalvåret mest fungerar som en servicepunkt i S:t Annas skärgård. Antalet verk-samma yrkesfiskare i det småskaliga kustnära fisket i Valdemarsvik och de angränsande kommunerna är få. I S:t Annas skärgård är Anders Johansson den enda kvarvarande. I de omkringliggande skärgårdarna finns ett par till verksamma, men vi har inte lyckats få kontakt med dem.

Fiskets förändrade förutsättningar

Det fria handredskapsfisket

När det här fria fisket kom till så har vi ju funderat väldigt mycket på att det skulle vara en fiskeavgift på samma sätt som du har jaktkort och sånt här, men det har ju inte gått överhuvudtaget, politiskt sett så har det ju varit meningslöst.

Citatet ovan kommer från Anders Johansson, och belyser problematiken kring ”fria handredskapsfisket” eller ”det fria fisket” som det också kallas i folkmun. År 1985 beslutade riksdagen att tillförsäkra allmänheten sportfiskemöjligheter i skärgårdsvatten. Lagen kom att behandla rätten till fritidsfiske med fiskemetoder där båt får användas om den inte framförs av motor utan endast driver. I en statlig utvärdering från år 2001 som undersökte konsekvenserna av det fria handredskapsfisket visade att både sportfiske och fritidsfisket hade ökat sedan det ”fria handredskapsfisket” infördes, då man inte längre behövde fisketillstånd eller betala avgift till fiskerättsägarna (SOU 2001:82). I boken *Kustland* menar Linnér et. al. (2000) att det fria handredskapsfisket genererar två typer av värden i) optionsvärden och ii) abstrakta existensvärden. Optionsvärdet är kopplat till det potentiella värdet för en person att ha tillgång till att utnyttja produkten vid en given tidpunkt, medan existensvärdet är förknippat med värden som en person eventuellt inte har som avsikt att nyttja, men värderar att veta om att de finns. Både optionsvärdet och det mer abstrakta existensvärdet har enligt Linnér et. al. (2000) stora likheter med de värden som förknippas med allemansrätten och som det fria fisket emellanåt uppfattas som en del av (Linnér et al. 2000). Under en av våra intervjuer med Hamilton görs också jämförelsen med ”allmänningarnas tragedi” som Hamilton menar utvecklats utifrån den ”allemansrättsliga” frifiskereformen, där alla får fiska men att fisket inte vårdas av någon på grund av att det inte finns en helhetssyn i skötseln.

Det kvotssystem som finns idag är bestämt olika utifrån varje enskild art och utgår ifrån ett "one-fits-all"-perspektiv (Havsmiljöinstitutet, 2014). En liknande slutsats görs också i rapporten *Miljöhus hållningsprogrammet för Östergötlands och Kalmar skärgård*. I rapporten konstaterar arbetsgruppen för fiske och vattenbruk från länsstyrelsen i Kalmar följande:

Det oreglerade utnyttjandet av fiskeresursen i skärgården utgör den största hämskon för en harmonisk, hållbar och positiv utveckling av såväl yrkesfisket, rekreationsfisket och fisketurismen i skärgården. Nuvarande förhållande omintetgör dessutom förutsättningarna och motivationen för en lokalt anpassad fiskevård.

I åtgärdsplanen för Miljöhus hållningsprogrammet föreslås att regeringen borde förändra den rådande fiskelagstiftning så att de frifiskebestämmelser som infördes år 1985 slutar att gälla i de skötselområden som drivs av fiskevårdsområdesföreningar. Dessa områden inkluderar fastigheter med fiskerätt inom ett visst vattenområde och kan bildas på enskilt vatten både på inland och utmed kusten. Fiskevårdsområdesföreningar kan i sin tur upplåta fiske för allmänheten genom försäljning av fiskekort för handredskap och ansvarar för att upprätta en fiskevårdsplan och att fisketillsyn finns på plats.

Förändrad fiskepolitik

Utöver problematiken som är förknippad med det fria handredskapsfisket går det att uppfatta ett mer övergripande politiskt problem hos våra informanter. Denna problematik handlar om de förändringar i fiskeförvaltningen som genomfördes från slutet av 80-talet och framåt, vilka resulterat i en förstärkt ägarkoncentration enligt våra informanter, där det storskaliga fisket gynns på det småskaliga fiskets bekostnad. Hamilton förklarar förändringen på följande sätt:

Det fanns en fiskepolitik som styrde pengar till stora trålare och stora enheter... man såg att det kustnära fisket var för gammalt och föråldrat - men det kustnära fisket är ju samtidigt otroligt miljövänligt.

En regelförändring som kom att påverka yrkesfiskarna var skrotningen av det så kallade prisregleringssystemet - en statlig regleringsfond som finansierades av försäljningen av fisk inom landet och statliga tillskott. Prisregleringssystemet syftade till att jämna ut svängningar i försäljningspriset som uppstod vid variationer av mängden fisk på olika platser beroende på inflödet. Årligen förhandlade näringen och staten fram lägsta priset för olika fiskarter, vilket låg till grund för stöden. Prisregleringssystemet avvecklades inför EES-avtalet eftersom det ansågs motverka den fria konkurrensen (Länsstyrelserna i Östergötlands och Kalmar län, 1999).

I en radiointervju (2017) med Sveriges Radio Östergötland kommenterar Per-Erik Larson, länsfiskekonsulent på Länsstyrelsen i Östergötland den aktuella situationen för det småskaliga fisket i Östergötland:

Pratar vi om det småskaliga kustnära fisket och skärgårdsfisket så ser det inte bra ut. Det minskar antalet fiskare och de har fått nya pålagor eftersom inom EU ska alla som arbetar inom fiske ha samma regler – och det är klart att det är väldigt tufft för det småskaliga fisket att ha samma regler som det storskaliga fisket. Det är krav på båtar som ska vara inklassade på sjöfartsverket, nya säkerhetsregler, och även kostnader som läggs på från livsmedelsverket för att se över hur de hanterar sin fisk hemma vid sina bryggor, hur man säljer den till allmänheten och det har ökat kostnaderna – men intäkterna har inte ökat i samma utsträckning. (Sveriges Radio, 2017)

Johansson förklarar att det inte finns någon förening i Östergötland för småskaliga skärgårdsfiskare eller kustnära yrkesfiskare som kan samarbeta kring frågor som rör fiskepolitiken, utan de samarbeten som finns är mer informella och praktiskt betonade, till exempel samarbeten om transporter och att de säljer fisk till varandra vid behov. När det kommer till att diskutera dessa frågor säger han:

Vi har ju vårt fiskeförbund kvar fortfarande, men det hjälper ju inte att diskutera, vi har uttömt alla de här diskussionsfrågorna eftersom vi har haft problemen så länge här – men vi lobbar i alla fall med de här frågorna vidare mot hav- och vatten och andra myndigheter.

På frågan hur kommunen och regionen kan arbeta för att stödja det småskaliga yrkesfisket längs skärgården berättar Hamilton om det skärgårdsråd som sträcker sig från Mönsterås och upp till Norrköping som inkluderar företrädare från föreningar, kommuner och regioner och som ibland författar skrivelser till politiker.

I regionens skärgårdsstrategi står det att man vill skapa ”en kust och skärgård som genom sina unika värden är attraktiv för boende, verksamheter och rekreation”. I ansvarsmatrisen nämns det emellertid inget om det småskaliga yrkesfiskets bidrag och roll för en attraktiv skärgård. Däremot nämns jordbrukets värde för en attraktiv skärgård – och här läggs ansvaret på länsstyrelsen och nationella myndigheter.

På stödsidan finns EU:s Havs- och fiskeriprogram som inför denna programperiod (2014–2020) satt som övergripande mål att:

- öka konkurrenskraften hos små och medelstora företag,
- skydda miljön och främja en hållbar användning av resurser,
- främja sysselsättning (Jordbruksverket, 2017).

Programmet omfattar omkring 1,4 miljarder kronor där EU står för drygt 69 procent av finansieringen och den resterande delen finansieras av Sverige i form av statliga pengar och medfinansiering från övriga offentliga aktörer (Jordbruksverket, 2017).

Sälen, skarven och minskad fisk i vattnet

Enligt Johansson är priset på fisken bra och efterfrågan på lokalt fångad fisk är god. Det finns således goda förutsättningar för ett fortsatt yrkesfiske, men enligt Johansson ligger en stor del av problematiken i att det finns för lite fisk att fiska i Östersjön i kombination med att det finns väldigt få yrkesfiskare kvar. De minskade fiskbestånden menar Johansson beror främst på den ökade mängden säl och skarv som både påverkar

fiskbeståndet och försvarar arbetet för fiskaren. Den senaste inventeringen av sälbeståndet gjordes år 2012 och då uppskattades bestånden av gråsäl i Östersjön till över 28 000 individer, varav 15 000 i svenska vatten (Artdatabanken 2015). Johansson menar att i skärgården har sälen ökat explosionsartat bara under de senaste två åren. För fisket som Johansson bedriver innebär detta att han nästan inte längre fiskar någon sik, som tidigare har varit ett väldigt betydelsefullt fiske för honom. Johansson menar också att det finns en oförståelse från myndigheternas sida gällande graden av sälens och skarvens påverkan på fisket. Enligt Johansson äter de två arterna lika mycket som det som fiskas upp av kustfisket.

Det kustnära fisket drabbas väldigt hårt. Ska man förvalta ett fiske måste man titta på andra predatorer än människan. Man ligger väldigt långt efter viltförvaltningen på land. Sedan sälen var nära utrotningshotad på 70- och 80-talet har det varit helt tabu [att bedriva säljakt], men nu börjar man förstå sig på det här sammanhanget och att de [sälen] äter väldigt mycket fisk.

Sommaren år 1988 väller tusentals döda sälar in över västkusten. Längre trodde man att säldöden relaterade till miljöproblemen i haven, men orsaken var istället ett tidigare okänt virus (PDV) som framkallade den plötsliga säldöden och som spred sig i Norden och ända bort till brittiska öarna. På bara några månader dog hälften av Europas 30 000 knubbsälar (Forskning och framsteg, 2004). Den plötsliga säldöden vållade stor debatt i Sverige och kom att påverka svenskarnas syn på arten.

Samtidigt var gråsälen påverkad av miljögifter. Gråsälen är den vanligaste sälarten där Carl Hamilton och Anders Johansson är verksamma. Jakt på gråsäl har förekommit länge men år 1974 avskaffades den allmänna jakten och år 1987 avskaffades jakten även för yrkesfiskarna. Det var främst miljögifter såsom PCB och DDT som gjorde att sälens reproduktionsförmåga försämrades. Miljögifterna förbjöds och gråsälpopulationen ökade så småningom. Sedan år 2000 tillåts en begränsad säljakt i Sverige. Det största hotet mot sälen idag är när sälen hamnar som bifångst i yrkesfiskarnas garn. Siffran tros ligga på minst 400 sälar årligen i Sverige och omkring 1 000 i Östersjön totalt, vilket motsvarar cirka 8 procent av sälbeståndet (2012). Denna siffra överstiger miljömålen gällande bifångst av marina däggdjur som är på 1 procent (Artdatabanken 2015). Sälen, tillsammans med skarven, ses som ett stort hot mot det småskaliga kustnära fisket idag. Johansson menar att den säljakt som fanns tidigare gjorde att sälen aldrig rörde sig inne i skärgården utan befann sig längre ut till havs. Nu befinner den sig inne i lekvikarna, vilket "tar hårt på siken" och gäddan, enligt Johansson.

Johansson menar också att de fiskekvoter som finns för att undvika utfiskning inte fyller sitt syfte utan får istället motsatt effekt och han beskriver förloppet på följande sätt: "Om man tittar på att stoppa fisket, så får sälen och skarven ännu mer att äta och utrymme att utökas än mer."

I Östergötland var förra årets (2016) jaktkvot satt till tjugo sälar, men Anders påpekar att man endast lyckats skjuta tre till fyra stycken sälar och menar att kvoten är för liten för att det ska lösa yrkesfiskarnas problem. Dessutom är sälarna svåra att skjuta vilket gör att man inte fyller kvoten, enligt Johansson. Idag får licensierade jägare anlitas med syfte att skjuta säl, men de får enbart skjuta från båt och de måste följa med en

legitimerad yrkesfiskare på dennes båt. Ett ytterligare problem som begränsar säljakten är att inga sälprodukter får saluföras inom EU om de inte kommer från ursprungsbe-folkning menar Johansson.

Fiskets mervärden och betydelse för kustsamhället

Fisket som identitetsbärare för kultur och tradition

Vad gäller fiskets roll som identitetsbärare handlar det snarare om att vara skärgårdsbo i första hand och fiskare i andra hand. Det är mycket som ingår i skärgårdsidentiteten varav fisket är en del, men att vara skärgårdsbo inkluderar även annat såsom natur-turism och lantbruk. Skärgårdsbon har länge kännetecknats som mångsysslare. Det betyder att yrkesfiskets roll som identitetsbärare för skärgårdsidentiteten i sig inte är avgörande. Försvinner yrkesfisket består ändå skärgårdsidentiteten.

Tradition och kultur med koppling till fisket har i Östergötlands skärgårdar försvunnit i takt med att yrkesfisket minskat. Idag lever dock fortfarande minnen kvar som vårdas genom till exempel S:t Anna hembygdsförening som driver skärgårds-museet i Tyrislöt. I museet på Tyrislöt har man bevarat gamla fiskeredskap och på det här sättet spelar yrkesfisket fortfarande en viktig roll för bevarandet av ”den tysta kunskapen” och andra mer materiella kulturvärden. Museet i Tyrislöt kan i sig själv ses som en markör för de kulturhistoriska värden som fisket alltmer förknippas med och det är något som man gärna visar upp för besökare.

Fiskets mervärden och betydelse som social samlingspunkt

Fiskets roll som social samlingspunkt har alltid funnits. Såväl säljare som köpare av fisk träffades förr i hamnen när försäljningen av fisk drog igång på morgnarna. På de platser vi besökt längs med den Östgötska kusten säljs ingen fisk direkt i fiskehamnarna och i den mån det förekommer direktförsäljning av fisk över kaj sker det endast sporadiskt. Det säljs fortfarande en del lokalfångad fisk i bodar och på torg. Framförallt är detta förädlad fisk, en del fiskad i det kustnära vattnet, en del fiskad någon annanstans men förädlad på platsen. Den fisk som är fångad och/eller förädlad lokalt säljs istället på torget i Valdemarsvik, i Tyrislöts sommarlanthandel och i olika typer av gårdsbutiker. Hamnens funktion som en social mötesplats finns emellertid kvar, men numera är det främst en mötesplats för fritidsbåtsägare. I Tyrislöt har en diesel- och bensinpump funnits i flera decennier och erbjudit bränsle till båtägare. Turbåtar till Harstena utgår från Tyrislöts hamn och i hamnen har fiskebåtarna ersatts av fritidsbåtar. På Fyrudden utanför Valdemarsvik finns en restaurang och olika typer av turism.

Det finns således en attraktivitet i att det finns möjlighet att köpa lokalfångad fisk och lokalt förädlad fisk. Efterfrågan är också större än utbudet, enligt de yrkesfiskare vi samtalat med, vilket märks under sommaren när fisken alltid tar slut under säsong. Hur stort mervärdet av försäljning av den lokalt förädlade och lokalfångade fisken utgör för turismen är emellertid svårt att uppskatta, men sannolikt uppfattar många besökare det som en bonus och som ett pittoreskt inslag.

När folk kan köpa fisk lokalt ”lyser det i ögonen på dem”, enligt fiskförädlaren Uno Persson och Anders Johansson som är yrkesfiskare på deltid. Enligt Johansson anser många som besöker honom på Kallsö, att det är någonting unikt över att komma till hans kaj och se fiskeredskap liggandes och att det är en särskild upplevelse att få följa med på fågeljakt i skärgården.

Sammanfattning

Vår uppfattning är att fisket har haft en viktig roll historiskt för kustsamhällellenas försörjning och för skapandet av en ”skärgårdsidentitet”. Yrkesfisket har emellertid under de senaste årtiondena fått minskad direkt ekonomisk betydelse på grund av bland annat konkurrens från säl, skarv och det fria handredskapsfisket. Det har helt enkelt uppstått en situation med för lite fisk i de inre delarna av Östersjön, bland annat på grund av ovannämnda problematik. Enligt våra informanter är förvaltningen av säl och skarv inte anpassad för arternas explosionsartade ökning och det fria handredskapsfisket verkar ha försvårat förvaltningen av lekplatser för fisken. Priset på fisken och efterfrågan på lokalt fångad fisk rapporteras samtidigt vara hög, men de yrkesfiskare vi intervjuat, säger att det ändå inte är lönsamt att fiska när det inte går att leverera tillräckliga mängder fisk till konsumenterna.

Ett annat komplex av utmaningar som belystes under våra intervjuer är kopplat till den övergripande fiskepolitiken, där våra informanter menar att det storskaliga fisket främst gynnas. Här efterlyses en annan form av förvaltning som är mer anpassad för det småskaliga och kustnära fisket.

Utmaningarna för de småskaliga kustnära fisket i Östergötlands skärgårdar är flera och förutsättningarna för att bedriva småskaligt yrkesfiske har förändrats dramatiskt med åren; från en i närmaste självförsörjande skärgårdsbefolkning till en näring som fungerar mest för turism.

Referenser

- Artdatabanken (2015). *Gråsäl*. <https://artfakta.artdatabanken.se/taxon/100068> [2018-03-14].
- Artdatabanken (2015). *Knubbsäl*. <https://artfakta.artdatabanken.se/taxon/102708> [2018-03-14].
- Beijer, C. (2014). Stora skillnader mellan fiskestilarna i Östersjön. *Tidskriften Extrakt*. <http://www.extrakt.se/hav-och-sjoar/stora-skillnader-mellan-fiskestilarna-i-ostersjon/> [2018-03-14].
- Forskning och framsteg (2004). *Säldöden - del i global smitta*. <https://fof.se/tidning/2004/4/saldoden-del-i-global-smitta> [2018-03-14].
- Linnér, B.-O., Dekker-Linnros, H., Svidén, J. & Segrell, B. (2000). Kustland: möten mellan land och hav, kultur och natur i nordöstra Götalands kustområde. *Tema V. Rapport*, 26.
- Näringsdepartementet (2000). *SOU 2001:82. Utvärdering av det fria handredskapsfisket*. Länsstyrelserna i Östergötlands och Kalmar län (1999). *Hållbar skärgård - faktadel*. Miljöräkenskapsutredningen (1991). *Räkna med miljön!: förslag till natur- och miljöräkenskaper*. Bilagedel. Stockholm: Allmänna förlag.
- Havsmiljöinstitutet (2014). *Havet 2013/2014. Rapport*. Göteborg: Havsmiljöinstitutet.
- Havs- och vattenmyndigheten (2018). *Förslag till havsplan Östersjön, Samrådshandling*, <https://www.havochvatten.se/download/18.490f906e161889bac8d2eadd/1521106491747/samradshandling-forslag-till-havsplan-ostersjon.pdf> [2018-06-08].
- Jordbruksverket (2017). Havs och fiskeriprogrammet 2014-2020 <http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/landsbygdfiske/programochvisioner/havsochfiskeriprogrammet20142020/omhavsochfiskeriprogrammet.4.724boa8b-148f52338a35c6f.htm> [2018-03-14].
- Jordbruksverket (2017). *Sammanfattning årsrapport 2016 för havs- och fiskeriprogrammet*, <http://www.jordbruksverket.se/download/18.664a4f4815e282ceb761dc5e/1504010832195/Sammanfattning%20årsrapport%202016%20havs-%20och%20fiskeriprogrammet.pdf> [2018-03-14]
- Nylén, J. (2017). Yrkesfiskare kräver totalt trålförbud. *Upsala Nya tidning*, <http://www.unt.se/nyheter/osthammar/yrkesfiskare-kraver-totalt-tralforbud-4817659.aspx> [2018-03-14].
- Region Östergötland (2017). *Gemensamt utvecklingsprogram för kust och skärgård i Östergötland och Norra Småland 2030* <https://wssext.regionostergotland.se/regsam/Samhallsbyggnad/Landsbygd%20och%20skargard/Gemensamt%20utvecklingsprogram%20kust%20och%20skargard%202030.pdf> [2018-06-08].
- Sveriges radio P4 Östergötland (2018). *Tuffa tider för det småskaliga fisket i Östersjön*. (2017) <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=160&artikel=6712996> [2018-03-14].

Söderköpings kommun (2016). *Fördjupad vision för Tyrislöt* https://www.soderko-ping.se/globalassets/documents/03-samhalle-o-trafik/02-samhallsplanering/planprogram-och-visionsdokument/fordjupad-vision-for-tyrislot-161003_1.5_skarm.pdf [2018-06-08].

Det kustnära fisket i Hållnäs – utmaningar och mervärden

Bella Rådberg, Lisa Karlsson & Malin Lindberg

Inledning

Hållnäs är en halvö i nordöstra Uppland som ligger beläget längs Bottenhavet¹. Längs med hållnäs-kusten finns en stor artrikedom av såväl blommor som fåglar samt ett antal mindre små fiskelägen. Hållnäs-halvön beskrivs som levande tack vare sitt rika föreningsliv, som binds samman av Hållnäs Sockenråd som syftar till att ta tillvara

¹ Sveriges Hembygdsförbund, Välkommen till Hållnäs Hembygdsförening, 2013-11-26.
<https://www.hembygd.se/hallnas/2013/11/26/hej-varlden/> [2018-03-20].

på Hållnäsbygdens olika intressen. Det byggs allt fler fritidsbostäder längs kusten och turismen har fått en större roll på halvön, där Leaderprojektet ”På tur i Hållnäs” bidrar till att attrahera besökare årligen under ett par dagar i augusti. Hållnäs har haft en långvarig tradition av yrkesfiske som sträcker sig över flera generationer. Under efterkrigstiden utgjorde fisket på Hållnäs en betydande del av människors försörjning, som ofta kombinerades med skogs- och industriarbete under vintrarna. Arbetsmöjligheterna i bygden är idag få och de flesta pendlar till de större orterna Uppsala, Tierp och Gävle för arbete. Numera finns det endast två personer kvar som bedriver yrkesfiske på heltid i bygden.

Syftet med den här studien är att undersöka hur fisket har förändrats i Hållnäs samt vilka mervärden som det kustnära fisket bidrar till i Hållnäs. Vi har genomfört semistrukturerade intervjuer, där intervjuerna inleddes med ett samtal kring filmen *Follow The Fish*. Intervjuerna har spelats in och vi har sedan gjort enklare transkriberingar. Intervjupersonerna har valts ut med hänsyn till deras olika relationer till fisket i bygden. Informationsinsamlingen påbörjades med ett möte på kommunen, därefter åkte vi till Gudinge och Hästskär för att intervju de två kvarvarande företagarna som fortfarande bedriver yrkesfiske på heltid. Eftersom intervjuerna har varit förhållandevis långa och givit ett omfattande material, har vi valt att ge varje intervjusituation en egen del i rapporten. I andra delen av arbetet berör vi berättelser som uppkom i samband med en framtidsverkstad som hölls vid det andra besöket i Hållnäs, där deltagarna fick möjlighet att diskutera sin vision om Hållnäs år 2050. I diskussionen reflekterar vi över ett par centrala teman som framkommit under intervjuerna och framtidsverkstaden och resonerar om fiskets mervärden. Rapporten avslutas med en sammanfattning över syfte, resultat och utvecklingsmöjligheter för det kustnära fisket i Hållnäs.

Röster om fisket i Hållnäs

Intervju med Petra Kessler, Lena Wänkkö och Lasse Larsson

Vi anländer till ett snötäckt Tierp en torsdagsmorgon där vi bestämt träff med Petra Kessler som jobbar som näringslivsutvecklare på Tierps kommun. Utöver Petra deltar också Lena Wänkkö som är koordinator för näringsliv och turism på kommunen samt Lasse Larsson, vice ordförande för Hållnäs sockenråd.

Efter att ha visat filmen *Follow the fish*, uttrycker samtliga att de kan uppleva en viss igenkänning. Lasse berättar om sin relation till fisket. Lasses far var fiskare och hans farfar likaså, men under 1960-talet sjönk lönsamheten för kustfisket och hans far var tvungen att sälja båten. Lasse nämner att han känner sig besviken över att han aldrig lärde sig fisketekniken och hantverket som ung. Lena som tidigare varit delägare i Leufstabruks Wårdshus beskriver hur hon först och främst ser fisken som en värdefull resurs för det lokala mathantverket. Hon menar att det fanns ett starkt intresse för lokalproducerad mat redan under 1990-talet men då var få fiskare intresserade av att sälja sina produkter till personer utanför sitt kontaktnät.

Lasse beskriver att landskapet i skärgården kring Hållnäs har förändrats på grund av landhöjningar, vilket bland annat medfört att förhållandena för fisket har förändrats. Till exempel har hamnar flyttats eller byggts om. Utöver landhöjningarna beskriver Lasse att det har skett förändringar i ekosystemet och dess artsammansättning och att vattentemperaturen har förändrats. Han spekulerar kring om detta är naturliga förändringar eller om det kanske kan vara en konsekvens av mänsklig påverkan.

Lasse beskriver att Hållnäs har en speciell anda och liksom Lena menar han att det krävs kontakter för att bli accepterad i bygden. Petra och Lena förklarar att i Hållnäs finns en ”klara sig själv”-mentalitet som bidrar till att kontakten med kommunen inte varit lika självklar som i andra delar av kommunen. Petra önskar att invånarna i Hållnäs tog mer plats än vad de gör idag. Hon understryker att man från kommunens sida gärna hjälper till vid projektansökningar, men att initiativen måste komma underifrån från yrkesfiskarna själva. Petra berättar att det finns finansiella stöd att söka, exempelvis från Havs- och fiskeprogrammet inom EU. Dock kräver de flesta EU-stöden en offentlig medfinansiering, vilket utgör en utmaning för kommunen i deras eget budgetarbete. Därför blir det svårt att bevilja ansökningar som inte når kommunen i tid, menar Petra. Både Petra och Lena uppmanar emellertid fler att söka, trots att ansökningsprocessen är komplicerad på grund den tungrodda byråkratin. Lena berättar i sammanhanget om Leaderprojektet ”På tur i Hållnäs” där allmänheten får chans att besöka traktens lokala mathantverkare. Syftet med projektet är bland annat att bevara fisketraditionernas kulturella värden och att visa upp dessa för allmänheten².

Intervju med yrkesfiskarna Paul och Per-Gunnar Persson

När vi kommer till Paul och Per-Gunnar i Gudinge sitter Paul i en stol och nystar i ett fiskenät. Han säger att han skulle ge sin ”högra arm” för att få fortsätta fiska, men att det är tur att han åtminstone kan hjälpa sonen Per-Gunnar med vissa sysslor. Paul, som är 85 år, berättar att det fanns 250 yrkesfiskare år 1930, medan det idag endast finns två kvar.

Mycket har förändrats, inte minst de biologiska förutsättningarna, berättar Paul, som menar att miljöföroreningar från pappersbruk och kärnkraftverket i Forsmark har inneburit allvarliga konsekvenser för fisket och fisken. Bland annat har kärnkraftverket i Forsmark bidragit till att temperaturen i vattnet har stigit, vilket har förändrat strömmingens rörelsemönster när den leker, enligt Paul. Med intåget av det storskaliga havsfisket har fokus förskjutits till att selektera stora fiskar, vilket har medfört en biologisk förändring av fiskens utseende menar han.

2 Samtal med Petra Kessler, Lena Wänkkö och Lasse Larsson, Tierp, 2018-03-08.

Två stora utmaningar för fisket, enligt både Paul och Per-Gunnar, är den rikliga förekomsten av säl och skarv. Sälen äter stora mängder fisk samt förstör fiskeredskapen. Både Paul och Per-Gunnar poängterar att det måste skjutas mer säl och att ersättningen för sälkadorn behöver korrigeras i förhållande till arbetsinsatsen, där de yrkesverksamma fiskarna måste kunna få en högre kompensation än de fiskare som som bedriver fiske på deltid, för att systemet ska bli mer rättvist.

Paul och Per-Gunnar menar att de mindre fiskeföretagarna drabbas hårdare av regelverken än de större. Paul berättar bland annat om hur de småskaliga yrkesfiskarna försökte varna för faran för utfiskning av torsken när staten beskrev torskfisket som en outnyttjad resurs under 1980-talet. De upplevde emellertid inte att de småskaliga yrkesfiskarna fick gehör för sina varningar. En liknande situation inträffade 1985, berättar de, när flera yrkesfiskare uppvaktade Naturvårdsverket angående problemen med sälen.

Både Paul och Per-Gunnar önskar också att kommunen hade kunnat vara mer behjälplig vid projektansökningar och tolkningar av lagar och paragrafer. Här hade ett forum för diskussion och rådgivning varit behövt, menar de. De berättar också att de själva ofta avstår från att söka hjälp från olika myndigheter för de vill inte ställa till besvär i onödan eller framstå som giriga.

Per-Gunnar beskriver hur det småskaliga yrkesfisket är förenligt med det biologiska kretsloppet. Det kustnära fisket bedrivs på överflödet av naturens fiskeresurser, menar han. Både Paul och Per-Gunnar säger sig vara måna om att vårda havets resurser och vill att fisken ska förvaltas på ett hållbart sätt. De anser att deras verksamhet bidrar till att upprätthålla och utveckla lokalsamhället, genom att de till exempel håller farlederna öppna, köper färg i den lokala båtbutiken, underhåller hamnarna och köper bränsle till fiskebåtarna från den lokala bensinmacken.

Fångsten säljer de i den egna gårdsbutiken, dit turisterna gärna kommer på somrarna. Per-Gunnar upplever att det är roligt och givande att förädla fisken. Han menar att det finns en tydlig efterfrågan på lokalfångad fisk och att det förmodligen funnits underlag för att sälja mer om förutsättningarna för det småskaliga yrkesfisket varit annorlunda.

Sammanfattningsvis önskar Paul och Per-Gunnar se en högre beskattning av säl och skarv, restaurering av flera vattenområden, mer samverkan mellan myndigheter och yrkesfiskare samt en samhällsutveckling där det småskaliga fiskets mervärden värderas högre. Per-Gunnar beskriver hur det finns outnyttjad potential i det kustnära fisket. Vid slutet av intervjun fyller Paul i att ”ett Sverige utan kustfiske bör ses som ett fattigdomsbevis”, samtidigt som de båda yrkesfiskarna understryker att de hyser förhoppningar om en mer positiv utveckling för fisket i takt med att konsumenter blir mer medvetna om mervärdet av närproducerad mat³.

3 Samtal med Paul och Per-Gunnar Persson, Gudinge, 2018-03-08.

Intervju med Lars-Ivan Hållstrand

Lars-Ivan är en av de få kvarvarande yrkesfiskarna i Hållnäs. Han är tredje generationens fiskare och bedriver företaget Hållstrands Fisk sedan 1986. Hållstrands Fisk är det sydligast belägna surströmmingssalteriet i Sverige och har vunnit ett flertal gastronomiska priser för sitt hantverk.

När vi frågar vilka utmaningar som företaget står inför, berättar Lars-Ivan att ökad press och tidsbrist är ett faktum, då han numera både förädlar och säljer fisken själv. Tidigare samarbetade han med grossisten Gävle Fisk, som förädlade och skötte försäljningen, men som nu har fått lägga ned på grund av sjunkande lönsamhet. Lars-Ivan säljer all fisk lokalt, både på torget i Skärplinge och i sin egen butik under sommarhalvåret. Utöver tidsbrist nämner Lars-Ivan att regelverk utgör ett bekymmer. Han upplever att reglerna dras åt från olika håll från Havs- och vattenmyndigheten, länsstyrelsen och Naturvårdsverket. Vidare menar han att dessa myndigheter i sin tur skyller det striktare regelverket på EU. Lars-Ivan påpekar att varje nation har rätt att utarbeta egna regler och att det ibland verkar lite för enkelt att skylla på EU. Hur regelverken efterlevs handlar mycket om tolkningar menar han, och påpekar att det är frustrerande att försöka anpassa sig efter regelverken när olika myndighetspersoner emellanåt gör olika tolkningar.

Vi undrar om Lars-Ivan känner sig delaktig i beslut som berör kustfisket och om lokal kompetens efterfrågas när beslut ska tas. Nej, svarar han, ”myndigheterna har redan bestämt sig från början om vad utfallet ska bli”. Lars-Ivan tycker det är svårt att få gehör och säger att det är svårt bli tagen på allvar när man diskuterar med myndigheterna. Vi frågar också om kommunen eller länsstyrelsen erbjuder stöd, exempelvis vid bidragsansökningar. Lars-Ivan berättar att han tidigare sökt stöd för muddring men att han tog då hjälp av en insatt vän. Ansökan var mycket omfattande och utan vännens hjälp hade det aldrig gått menar Lars-Ivan. När vi frågar om han skulle kunna tänka sig att söka bidrag igen får vi svaret att ”helst skulle jag vilja slippa söka stöd överhuvudtaget”.

Det rationaliserade havsfisket och foderfisket utgör också en bidragande faktor till dagens problematiska situation med säl och utfiskning menar Lars-Ivan. De höga fiskekvoterna leder till minskad mängd fisk, färre arter och kan även vara en förklaring till varför sälarna blivit ett större problem då sälarna söker sig inåt kusterna i brist på föda ute till havs, berättar Lars-Ivan. I likhet med Paul och Per-Gunnar påpekar Lars-Ivan att sälen utgör ett problem då de äter stora mängder fisk och förstör fiskeredskap. Det går att få ersättning med viltskademedel för sälskador men enligt Lars-Ivan är skadeståndet baserat på företagets omsättning - inte på hur omfattande skadorna är. De mindre företagen och de som arbetar på deltid får alltså lägre ersättning trots att de kan ha minst lika omfattande skador. Det växande skarvbeståndet utgör också ett problem, enligt Lars-Ivan då skarven i likhet med sälen äter stora mängder fisk. Det medges en viss skydds jakt men andelen är för liten för att göra någon skillnad menar Lars-Ivan. Återigen är det en fråga om tidsbrist - att bedriva skydds jakt finns det inte tid till enligt Lars-Ivan.

Lars-Ivan berättar också att det är svårt att locka ungdomar till verksamheten och

att behovet av efterträdare är akut. Lars-Ivan tror själv att detta beror på de allt sämre villkoren och arbetsförhållandena: ”man är väl sjuk på så sätt, som fortsätter trots alla motgångar”. Trots det något sorgsna förkunnandet finns det ändå ljusglimtar och hopp om framtiden. Turismen är en av dessa ljusglimtar och här finns det utvecklingsmöjligheter menar Lars-Ivan. Slutligen frågar vi Lars-Ivan vad han tror krävs för att förändra den rådande situationen. Han pekar då på tre faktorer: sälen, skarven och myndigheterna. Även trålfisket och foderfiskindustrin utgör problem tillägger han.

Uppföljningsbesök - en framtidsspaning

Som en del av våra undersökningar kring kustfisket i Hållnäs, bjöds sju deltagare in till en ”framtidswerkstad” där vi gemensamt diskuterade kustfiskets möjligheter och framtid i Hållnäs. Träffen hölls på Kalles Fisk & Fix, en lokal fiskrestaurang som drivs av far och son Kalle och Frans Landfors. Deltagarna, som bestod av yrkesfiskare från Hållnäs och Lasse från Hållnäs sockenråd, fick under framtidswerkstaden i uppgift att uttrycka sin framtidsvision för det kustnära fisket i Hållnäs, med uppmaningen att se bortom svårigheter och utmaningar som tidigare diskuterats. Under framtidswerkstaden utkristalliserades ett antal teman för en ljusare framtid för kustfisket. Dessa teman utgjordes av kustnära turism, förenklad byråkrati och en önskan om att locka fler unga till näringen. Deltagarna framhävde också möjligheterna med att förädla och ta tillvara på mer fisk, exempelvis genom att ta tillvara hela fisken, inte bara fiskfiléerna, samt möjligheten att fiska andra arter än de som vanligtvis säljs på marknaden.

Under framtidswerkstaden talades det även om potentialen i att använda sig av fler av havets resurser. Deltagarna diskuterade hur alger och tång skulle kunna användas på kreativa sätt, genom att exempelvis producera hälsokost eller djurfoder. Algernas utbredning och inverkan på syrehalten i vattnet har i Hållnäs fall inneburit att stränder har blivit delvis förstörda⁴. Deltagarna föreslog att algerna skulle kunna förvaltas bättre, både för att finna alternativa inkomstkällor samt för att avhjälpa problemen som uppstår när det finns ett överskott av ”oönskade” alger. Turismen togs upp som ett särskilt tema och ansågs som avgörande för Hållnäs framtid. Här finns det enligt deltagarna möjligheter att både utveckla säljaktsturism och naturturism, men också turismaktiviteter kopplat till vrakdykning och att paddla längs med kusterna. En ökad tillströmning av turister skulle kunna ge underlag för att utveckla den lokala ekonomin samt skapa fler arbetstillfällen menade deltagarna.

I sin framtidsvision uttryckte yrkesfiskarna förhoppningar om minskad byråkrati för fisket och det gavs förslag på ett inrättande av en ”mobil konsult”, som skulle kunna vara behjälplig vid tolkning av regelverk och vid projektansökningar.

⁴ Havsmiljöinstitutet, Syrebrist, 2016-10-28.
<http://havsmiljoinstitutet.se/hav-och-samhalle/syrebrist> [2018-05-22]

Kustfiskets mervärden i Hållnäs

Fisken och fisket har onekligen genomgått stora förändringar i Hållnäs. Ett stort antal kustfiskare har fått ge vika när fisket har rationaliserats och båtarna blivit allt större och till stor del inriktats på storskaligt havsfiske och foderfiske⁵. Detta ligger i linje med den generella samhällsutvecklingen inom de areella näringarna. På motsvarande sätt har jord- och skogsbruket rationaliserats, där särskilt de mindre jord- och skogsbruken tampas med bristande lönsamhet. Situationen för det småskaliga fisket har allt mer kommit att likna det småskaliga jordbruket, där betoningen på diversifiering har växt sig starkare⁶.

Det verkar finnas en generell föreställning hos de intervjuade yrkesfiskarna att de saknar rådighet över fisken som resurs. Det handlar både om att myndigheter inför nya regelverk som yrkesfiskarna upplever inskränker kustfiskets möjligheter, samt att det finns en känsla av maktlöshet där yrkesfiskarna inte inkluderas i beslut som tas.

Under intervjuerna framgår att fisket är mer av en livsstil än yrke för fiskarna. Att vara yrkesfiskare utgör en stark identitetsmarkör och fisket finns bevarat i människors traditioner och historia. Trots att status och arbetsförhållanden har försämrats för fiskarna sedan 1940-talet, är det ändå tydligt att Hållnäs värnar om den identitet som kustfisket bidrar med till Hållnäs halvön. Bevarandet av fiskekulturen är viktigt för den gemensamma "Hållnäsidentiteten" och för tillströmningen av turister. Komplexa regelverk och kostsamma investeringar innebär emellertid att det är svårt för dagens yrkesfiskare att leva på fisket som heltidssysselsättning. Det är inte bara en sysselsättning, utan en hel livsstil som går om intet om yrkesfisket upphör i Hållnäs. Det finns en "djävlar anamma-attityd" som driver yrkesfiskarna vidare, men det behövs yngre förmågor som kan ta över. Rekryteringen av unga till branschen är avgörande för att det småskaliga kustfisket ska kunna hållas vid liv i framtiden, men för att det ska kunna ske behöver yrkesfisket bli mer lönsamt.

Yrkesfisket på Hållnäs har med åren blivit allt viktigare för att utveckla det lokala mathantverket i Hållnäs, där de kvarvarande yrkesfiskarna i Hållnäs ägnar sig alltmer åt förädling. Yrkesfiskaren från Hästskär är landets sydligaste surströmmingsproducent och yrkesfiskarna från Gudinge har en gårdsbutik där det säljs varmrökt lax och rökt strömming. Några av yrkesfiskarna säljer dessutom sina produkter lokalt under de varmare månaderna, då ofta via olika torghandlare. Sammantaget har den här utvecklingen inneburit att yrkesfiskarna har gått från att enbart vara yrkesfiskare till att vara mångsysslare.

Hållnäs Sockenråd har också utformat evenemanget "på Tur i Hållnäs", tillsammans med kommunen och lokala näringsidkare, för att locka fler turister till området.

5 KSLA, Fiskar och fiske i Sverige, 2014.

<http://www.ksla.se/wp-content/uploads/2011/05/Fiskar-och-fiske-i-Sverige.pdf> [2018-05-22].

6 Larm, E. & Ohlsson, C., 2012. Drivkrafter bakom diversifiering i lantbruksföretag.

https://stud.epsilon.slu.se/4853/1/larm_et_al_120919.pdf [2018-05-23].

Här bidrar förädlingen av fisk och det lokala mathantverket kopplat till fisken till att locka turisterna, men också kulturhistorien kopplat till fisket bidrar till en atmosfär som många besökare attraheras av. Besökarna har haft möjlighet att besöka yrkesfiskarna och prova deras unika produkter samtidigt som de fått ta del av den lokala kulturhistorien som fisket utgör för bygden. Fisken och dess potential för att utveckla det lokala mathantverket kan ses som ett viktigt mervärde för att öka turismen i Hållnäs, som på sikt kan bidra med positiva sidoeffekter till Hållnäs som helhet. Hamnen i Fågelsundet och de gamla sjöbodarna som står kvar sedan kustfiskets gyllene dagar bidrar också med viktiga mervärden genom att skapa en "idyll" för besöksnäring och som sannolikt också bidragit till att efterfrågan på fritidsboenden ökat under senare år. Yrkesfiskarnas olika verksamheter bidrar också med viktiga mervärden till den lokala ekonomin när de till exempel tankar hos den närliggande bensinstationen och när de köper färg till båtarna i Hållnäs färgbutik. Deras verksamheter bidrar på det här sättet till att bygden kan behålla butiker som är viktiga för fler än bara yrkesfiskarna.

Vi får intrycket av att Hållnäs präglas av en stark sammanhållning och gemenskap där olika lokala aktörer bistår varandra med hjälp. Hållnäs sockenråd utgör den lokala samlingspunkten där olika aktörer i bygden kan mötas och diskutera med varandra och det verkar finnas en vilja att värna om yrkesfiskarnas kunskaper om fisket och den marina miljön.

Yrkesfiskarna har också en viktig roll som kunskapsförmedlare av bygdens kulturarv och historia. Traditionen runt yrkesfisket utgör en viktig källa, som boende i Hållnäs delvis bygger sina visioner på och drar sina berättelser ifrån. Yrkesfiskarna besitter också kunskaper och erfarenheter om de omgivande naturresurserna, som få andra gör. De har förmågan att se biologiska och ekologiska förändringar i det kustnära vattnet, exempelvis hur miljöförändringarna i Östersjön har påverkat havets ekosystem. Denna typ av iakttagelser innebär att kustfiskarna och deras kunskap utgör en viktig källa för vidare forskning kring miljön i havet. En av yrkesfiskarna utgör också assistans till sjöräddningen, vilket innebär att hans båt är den första att vara på plats vid ett eventuellt motorhaveri nära kusten. Sammantaget bidrar kustfisket med en mängd olika mervärden, såväl sociala, ekonomiska som miljömässiga, som är viktiga för bygdens socio-ekonomiska resiliens. Den sociala tilliten i kombination med en önskan om att främja lokal utveckling innebär att aktörerna samverkar med varandra och på så vis bygger en form av social robusthet för att bättre stå emot framtida förändringar⁷.

7 Stenbacka, S. Byanätsprocessen, 2013. <http://bredbandsforum.se/Documents/stenbacka.pdf> [2018-05-24].

Sammanfattning

Det kustnära fisket i Hållnäs bär på såväl utmaningar som viktiga mervärden för Hållnäs halvön. Under intervjuerna lyfts säl och skarv, byråkrati och bristen på ungdomar i näringen som avgörande problem. Även det storskaliga havsfisket pekas ut som en bidragande orsak till artfattigdom och till mindre andel fisk i haven. Intervjuerna vittnar om att det finns en djup och orubblig identitet kopplat till fisket och att yrkesfisket är mer av en livsstil än ett yrke. Trots att kustfisket i Hållnäs står inför stora utmaningar finns det också hopp om förändring och utveckling. Under vårt andra besök diskuterades framtiden i Hållnäs samt potentiella utvecklingsmöjligheter. Några utvecklingsförslag som lyftes fram var möjligheten att ta till vara på en större del av fisken samt att utnyttja fler fiskarter, utforma nya, innovativa mathantverk, utveckla naturturism samt tillgängliggöra bättre rådgivning och förenklad byråkrati. En annan viktig del som lyfts är att försöka locka fler unga till näringen, sänkta arbetsgivaravgifter anses vara en lösning. Utifrån intervjuer och framtidsverkstaden, kan vi urskilja flera mervärden som kustfisket för med sig till Hållnäs. De yrkesverksamma fiskarna bidrar till att upprätta lokal service genom att exempelvis tanka bensin från den lokala macken, agera som assistans åt sjöräddning samt genom att bidra med kunskaper om hur havs- och kustmiljön förändras. Det kustnära fisket för även med sig en speciell atmosfär till området, vilket gör Hållnäs till ett attraktivt besöksmål. Avslutningsvis kan kustfisket ses som en viktig identitetsmarkör. Den gemensamma historien om fisket förenar människor och ger goda förutsättningar för fortsatt lokal samverkan i Hållnäs.

Referenser

Publicerat material

- Havsmiljöinstitutet (2016). *Syrebrist*. <http://havsmiljoinstitutet.se/hav-och-samhalle/syrebrist> [2018-05-22].
- KSLA (Kungliga Skogs och Lantbruksakademin) (2014). *Fiskar och fiske i Sverige*, <http://www.ksla.se/wp-content/uploads/2011/05/Fiskar-och-fiske-i-Sverige.pdf> [2018-05-22]
- Larm, E. & Ohlsson, C. (2012). *Drivkrafter bakom diversifiering i lantbruksföretag*. https://stud.epsilon.slu.se/4853/1/larm_et_al_120919.pdf [2018-05-23]
- Stenbacka, S. (2013). *Byanätsprocessen*. <http://bredbandsforum.se/Documents/stenbacka.pdf> [2018-05-24].
- Sveriges Hembygdsförbund. (2013). *Välkommen till Hållnäs Hembygdsförening*. <https://www.hembygd.se/hallnas/2013/11/26/hej-varlden/> [2018-03-20]
- Sveriges lantbruksuniversitet. (2018). *Follow the Fish*. <https://www.slu.se/institutioner/stad-land/forskning/miljokommunikation/projekt/follow-the-fish> [2018-03-20].

Intervjuer/samtal

Lars-Ivan Hållstrand, Hästkär, 2018-03-09.

Paul och Persson, Gudinge, 2018-03-08

Per-Gunnar Persson, Gudinge, 2018-03-08

Petra Kessler, Tierp, 2018-03-08

Lena Wänkkö, Tierp, 2018-03-08

Lasse Larsson, Tierp, 2018-03-08.

Kramfors – en fiskebygd utan fiskare?

Matilda Hedelin, Ather Al-Idani & Viktor Botvidsson

Inledning

Kramfors är en kommun i Ångermanland, Västernorrlands län. Befolkningen i kommunen uppgår till cirka 18 000 invånare, varav hälften av dessa bor i centralorten Kramfors. Kramfors kommun utgör en del av kustområdet Höga kusten, ett område som sedan den senaste istiden genomgått en landhöjning på närmare 300 meter. Genom kommunen rinner Ångermanälven som mynnar ut i Bottenhavet. Kramfors geografiska läge gör området intressant för turism vilket inte minst märks på somrarna då tusentals turister besöker området. Andra näringar som är och har varit viktiga

för orten är sågverks- och pappersmassaindustrin, som båda utgjort en bas för det lokala näringslivet. Idag finns det även ett flertal mindre och medelstora företag med koppling till den mekaniska verkstadsindustrin. Kommunen är den största arbetsgivaren med 1 700 personer anställda (Kramfors kommun, 2018). Vår rapport fokuserar på Kramfors kommuns kustsamhällen, närmare bestämt fiskebygderna Mjällom och Norrfällsviken. Under två resor, vid två olika tillfällen, har vi besökt Mjällom och Norrfällsviken. Genom intervjuer med fiskare, byalag, näringsidkare m.fl. har vi undersökt hur fisket har förändrats över tid. Vi har också undersökt vilken roll fisket utgör för bygderna för turism och identitet samt vilka mervärden fisken och fisket genererar samt vilka utmaningar fisket står inför idag.

Rapporten bygger till stor del på intervjuer med den före detta fiskaren Åke Bergman i Noraström, och entreprenören Roger Edlund som har flera verksamheter knutna till fisket i Norrfällsviken. Vi har också intervjuat Jenny Edvinsson, verksamhetsledare på Leader Höga kusten, Mattias Boman från Mjälloms byalag och Anders Nordlander som är en inbiten husbehovsfiskare som hade mycket att berätta om platsens fiskehistoria. På "Affärn" i Mjällom intervjuade vi även ett butiksbiträde som ville vara anonym. Intervjuerna kretsade kring följande frågeställningar:

- Vad har fisket för roll i lokalsamhället?
- Vad för slags identitetsbärande funktion har fisken och fisket för lokalsamhället?
- Vilka mervärden genererar fisken och fisket?
- Vilken bild förmedlar samtalen om framtiden för fisket och kustsamhället?

Yrkesfiskets förändrade förutsättningar

Yrkesfiskarnas berättelser

Både Roger Edlund och Åke Bergman har själva varit yrkesfiskare. Edlund bedriver fortfarande en verksamhet kring fisket medan Bergman slutade fiska 2004. På frågan om varför Bergman och Edlund blev fiskare så svarar bägge två att det var på grund av omgivningen och familjen, båda har sina rötter i fiskebygden. Bergman köpte sin första båt när han var 13-14 år gammal i början på 1980-talet under en tid då fisket var relativt lukrativt. Med ett stort intresse arbetade han som fiskare ända fram till 2004. Den främsta anledningen till att han slutade som fiskare var att sälbeståndet hade eskalerat vilket gjorde nätfisket näst intill omöjligt. Idag är han anställd av Trafikverket och kör färja mellan fastlandet och Ulvön.

Edlund är född 1953 och växte upp i en fiskarfamilj men valde inte fisket i första hand utan började sitt yrkesliv som elingenjör. År 1982 startade han sitt fiskeriföretag inriktat på både havsfiske och fiskodling. Hans fru Sigrid har varit involverad sedan start och hade tidigare huvudansvaret för fiskodlingen fram till 1996 då Edlund kom att engagera sig i fisket på heltid. Idag bedriver han tillsammans med familjen en

fiskrestaurang, en pizzeria och en camping i Norrfällsviken som ligger nordost om Kramfors. Edlund berättar att det fanns 22 fiskelag i Norrfällsviken när han var liten och att han idag är den ende kvar. I år går han i pension och han oroar sig inför framtiden både för fisket i stort men också för sin egen verksamhet då fiskodlingen troligtvis kommer behöva avvecklas innan 2020 efter ett beslut i Mark- och miljööverdomstolen. Hans fru, son och dotter är alla involverade i de olika företagsverksamheterna. Detta inger hopp om framtiden enligt Edlund, men han uttrycker samtidigt en oro att verksamheterna inte ska kunna fortsätta bedrivas med fisket som grund. Edlund menar att myndigheter som Havs- och vattenmyndigheten hämmar utvecklingen med sina strikta tolkningar av miljömålen, som han menar är en av anledningarna till att odlingen av regnbåge behöver läggas ner. Han är också kritisk till hur Havs- och vattenmyndigheten har hanterat frågan om förnyelse av fiskelicenser i området.

Utifrån intervjuerna går det att urskilja skillnader och likheter mellan Bergmans och Edlunds situationer. Båda har från början varit yrkesfiskare men Edlund har idag utvecklat en verksamhet baserad på turism med det lokala fisket som grund. Edlund anser att familjens olika verksamheter är viktiga för lokalsamhället eftersom de bland annat genererar jobb. Campingen på Norrfällsviken, som hans son är engagerad i, har 2 000–3 000 gästnätter under sommarsäsongen och sammantaget sysselsätter familjens olika verksamhetsgrenar två heltidsanställda året om och 45 säsongsanställda, varav många är ungdomar. Edlund menar att ”det går inte att leva på enbart småskaligt kustfiske idag”, vilket Bergman också bekräftar. Bergman, som lagt yrkesfisket bakom sig, uttrycker en sorg över att han inte längre kan göra det han alltid har gjort. Fisket är inte bara ett yrke, det är en livsstil, en form av beroende för Bergman, som gör liknelsen med att vara spelberoende; ”jag förstår ju folk som blir spelberoende, fisket är likadant, man är på jakt hela tiden... varje gång man lyckas så får du en kick, adrenalinet ligger nära hela tiden”.

När vi frågar om vad som händer om yrkesfisket försvinner helt säger Bergman att det mest är ett ”pittoreskt inslag i landskapsbilden som försvinner”. Detta beror enligt Bergman på att fisket i sig inte längre har någon större inverkan på den lokala ekonomin, något som också Edlund bekräftar i samtalen med honom. Edlund har byggt upp sin verksamhet kring fiskens nya roll som ett inslag i landskapsbilden, vilket belyser den nya roll fisket har idag för att generera ekonomiska värden. Bergman berättar också att efterfrågan på fisk i bygden är begränsad då bygdens invånare inte längre förväntar sig att det ska finnas lokalt fångad fisk. Han menar att det antagligen skulle se annorlunda ut om det inte vore för den ökade regleringen och kraven på ökad livsmedels säkerhet, vilket enligt Bergman motarbetar småskalig försäljning av fisk. Förr hade han tillsammans med en granne en gemensam fiskekyl i sjöboden med en låda där kunderna kunde lägga pengar. Detta är inte möjligt längre, då kraven på livsmedels säkerhet kostar för mycket pengar för att det ska löna sig enligt Bergman. Att yrkesfisket fått en allt mindre betydelse för bygden menar Bergman inte alltid möts av negativa reaktioner då det till exempel gynnar sportfiskeentusiaster eftersom konkurrensen om fisken och fisket då minskar.

Fiskets organisering och institutionell förutsättningar

Både Bergman och Edlund menar att EU:s inverkan på fiskenäringen inte nämnvärt påverkar möjligheterna att bedriva fiske i Kramfors. De anser istället att ansvaret ligger på ”svenska staten och myndigheterna”. Edlund och Bergman jämför Sverige med grannländerna som de menar har högre fiskekvoter än Sverige, trots att de fiskar i samma hav. Edlund menar också att kvotsystemet har olika påverkan på olika fiskare inom Sverige beroende på vilken del av landet fiskaren verkar i. Kvotsystemet fungerar för de stora fiskeföretagen på västkusten, men begränsar de småskaliga kustfiskarna på ostkusten, enligt Edlund. Bergman menar också att Sverige gör en striktare tolkning av reglerna än andra EU länder, som enligt honom får ”bete sig lite hur som helst”.

Förr fanns det en ekonomisk förening knuten till fisket som Bergman var en del av, men i och med en minskande yrkeskår finns det inte längre tillräckligt många engagerade yrkesfiskare. Idag står yrkesfiskaren ensam om att få försäljningen och förädlingen att fungera. Att sälja sin fisk vidare till en grossist utgör inte heller ett alternativ för en enskild fiskare, enligt Bergman, eftersom det krävs stora kvantiteter fisk för att detta ska bli lönsamt. Edlund har hela tiden tillhört Västernorrlands Fiskeförbund men det finns enligt Edlund nästan inga fiskare kvar och påpekar att det är svårt att veta vart man ska vända sig för att få stöd från sin egen yrkeskår. Det är också svårt att få nya fiskelicenser enligt Edlund. Edlund oroar sig även för sin familjs verksamhet efter Mark- och Miljööverdomstolens beslut. Domstolen har gjort bedömningen att Edlunds odling av regnbåge inte tillämpar bästa tillgängliga teknik ur miljösynpunkt, och att odlingen ska läggas ned innan 2020.

Framtidsutsikterna för det kustnära fisket längs Norrlandskusten ser utifrån intervjuerna inte så ljusa ut. En av de bidragande orsakerna är, enligt Edlund, de uppsatta kraven från Havs- och vattenmyndigheten för att få förnyade fiskelicenser. Kraven innefattar, enligt Edlund, bland annat nya regleringar de senaste tio åren om fångstområden, fiskeredskap, sättet man fiskar på och olika arter av fisk. Enligt Edlund kommer dessa regleringar troligtvis betyda att hans ansökan om förnyad fiskelicens kommer att få avslag eftersom tillgången på fisk bedöms som begränsad i området, enligt myndigheten. Utöver de institutionella begränsningarna menar Bergman att sälen och dess utbredning kommer att försvåra eller göra det omöjligt att fiska med nät i framtiden.

Det finns således en inneboende motsättning mellan myndigheternas krav och yrkesfiskarnas möjlighet att bedriva fiske. En bättre havsmiljö innebär emellertid generellt sätt också bättre förutsättningar för att bedriva yrkesfiske på sikt. Utmaningen med att förena t.ex miljöhänsyn och småskaligt yrkesfiske kan tolkas som en brist på samordning av mål och intressen mellan myndigheter, och fiskerinäringen. Bristen på samordning mellan olika mål och intressen utgör en knäckfråga för det kustnära fisket.

Enligt både Bergman och Edlund behöver det småskaliga yrkesfisket ofta kompletteras med andra verksamheter och det handlar om att försöka differentiera sin verksamhet. Att bedriva renodlat yrkesfiske beskrivs som svårt och att t.ex starta en ekonomisk förening som säljer fisk åt föreningens medlemmar är idag näst intill omöjligt menar Bergman och Edlund, eftersom antalet yrkesfiskare är så få. Sammantaget

beskriver Bergman och Edlund en situation där deras handlingsutrymme upplevs som begränsat vilket sammanfattningsvis skapar en svår situation för utvecklingen av det småskaliga yrkesfisket.

Bygdeidentitet och kunskap

Jenny Edvinsson som är verksamhetsledare på Leader Höga kusten menar att Kramforsområdet inte har särskilt många kust- och fiskeprojekt. Snarare är Leaderprojekten inriktade på att utveckla den lokala servicen på landsbygden. Edvinsson efterlyser projektansökningar kopplat till kustfisket och menar att det borde finnas en potential att utveckla fler projekt kring fisket i och med bygdens historiska anknytning till fisket och med tanke på att Kramfors uppfattas som ett "surströmmingsmecka".

I Mjällom, i närheten av Norrfällsviken finns en lokal lanthandel med mack och lägenhetsuthyrning. Tidigare drevs butiken privat, men sedan några år tillbaka har en ekonomisk förening tagit över. I butiken säljer de lokalfångad fisk från familjen Edlund och det är tydligt att fisken i Mjällom är synonym med Edlund. Tillströmningen av människor under sommarhalvåret beskrivs också som en viktig källa för butikens överlevnad. När vi frågar ett butikbiträde om fiskets betydelse för Mjällom, så svarar hon att hon fascineras av historierna som berättas i bygden kring fisket och att hon blir nyfiken på hur det var på den tiden då fisket blomstrade i trakterna.

Butiksbiträdet, Jenny Edvinsson, Roger Edlund och Åke Bergman pratar alla om Kramfors kustbygd som en "gammal fiskebygd". Edlund och Bergman har inlett intervjuerna med att nostalgiskt prata om fisket. Förr utgjorde fisket en resurs för fler människor i lokalsamhället. Det fanns möjligheter att sälja fisk direkt till kund men också möjlighet till organisering i ekonomiska föreningar. Idag ser det annorlunda ut. Ett ökat sälbestånd, ökad konkurrens från trålfisket och strängare krav på livsmedels-säkerhet är faktorer som framhålls som bidragande och bakomliggande orsaker till minskningen av antalet aktiva yrkesfiskare. De småskaliga yrkesfiskare som ännu är verksamma står inför utmaningar som många gånger kan jämföras med de småskaliga lantbrukens diversifiering. Att satsa på turismen har blivit Roger Edlunds sätt att differentiera sin verksamhet. Numera är det inte det kustnära yrkesfisket som är den primära inkomstkällan för Edlund, utan det är turismen och fiskodlingen som genererar de huvudsakliga inkomsterna. Kustfiskets betydelse för den lokala ekonomin har således förändrats, och utgör numera istället ett viktigt inslag för bevarandet av en "bild", en "kuliss" av ett levande fiskesamhälle. Ett samhälle som egentligen "inte existerar" i och med yrkesfiskets kraftiga tillbakagång. Åke Bergman menar att när en fiskare försvinner idag, så är det i första hand ett slag mot "idyllen" som fiskebygden erbjuder.

Till skillnad från Edlund lämnade Bergman fisket helt och hållet när han avvecklade sin verksamhet eftersom han inte hade något intresse av att göra det till något annat än vad det var. I takt med att antalet yrkesfiskare ständigt minskar går också betydelsefulla kunskaper och erfarenheter förlorade om fisket och tillstånden i havet. I intervjuerna är det tydligt att yrkesfiskarna inte bara utgör en aktör som förser lokalsamhället med fisk. De håller bland annat koll på fiskpopulationer och förändringar

i det marina livet genom sin närvaro på havet och i skärgården. De måste följa olika regelverk, exempelvis rapportering av fångst, som i sin tur utgör en viktig källa för att uppskatta fiskbeståndens beskaffenhet.

Parallellt med att yrkesfiskarna blir färre och i takt med att det småskaliga yrkesfisket har allt svårare att klara sig rent ekonomiskt på enbart fiske, har sportfisket utvecklats till en viktig turismnäring och fritidsaktivitet. Idag är antalet sportfiskare och husbehovsfiskare större än antalet yrkesfiskare (Sveriges Sportfiske- och Fiskeförbund, 2018), vilket kan innebära att en del av de mervärden som yrkesfiskarna bidrar med i högre utsträckning förflyttas till sportfiskarna. Detta öppnar upp för en diskussion och reflektion om yrkesfiskets framtida roll som mervärdesskapare och kunskapsförmedlare, i och med att det finns andra aktörer som teoretiskt skulle kunna ersätta dem som t.ex. kunskapsförmedlare för hur tillstånden i våra hav, sjöar och vattendrag förändras. De förändrade villkoren för det småskaliga yrkesfisket belyser också frågan huruvida landsbygden helt och hållet ska baseras på turist- och hobbyverksamheter i framtiden.

Mervärden kopplat till identitet och historia

I slutet av 1800-talet blomstrade sågverksindustrin och under början av 1910-talet utvecklades skofabrikerna som hade 90 år av ständigt utveckling på orten. Tillsammans med fisket utvecklades med åren en mångfacetterad bygd under 1900-talet som främst levde på en kombination av fiske, jord- och skogsbruk och fabriksarbete. Under perioder har fisket haft en avgörande roll för människors överlevnad, särskilt under de båda världskrigen, då fisket bidrog till att förhindra svält längs stora delar av Norrlands kustlinje.

Trots industrins framväxt under 1900-talet har fisket fungerat som en parallell sysselsättning enligt Anders Nordlander, som beskriver sig som en tidigare inbiten husbehovsfiskare. Särskilt surströmmingen har varit viktig för bygden som basföda. Surströmmingen fungerar numera främst som en viktig identitetsbärare för bygden och har utvecklats till en delikatess som genererar många mervärden.

I den lokala kulturen och traditionen lever fisket kvar i Mjällom/Norrfällsviken. Det råder ingen tvekan om att fisket har en viktig betydelse. Dock har de värden man tillskriver fisken och fisket förändrats. I samtalen har vi lokaliserat en delning i identiteten kring fisket, i) identiteten kring fisket och ii) identiteten kring fisken i sig. Fisket präglas av individens egna värderingar och anledningar till varför man fiskar. Anders Nordlander sa under intervjun: ”det är så härligt att sitta i båten och lyssna på klucket och fåglarna”. Han delar säkerligen den här känslan med andra fiskare i bygden och samtalen förs dem emellan och i offentliga rum, exempelvis i kafédelen på ”Affärn”, där människor passerar och hör deras fiskeberättelser. Under intervjun med Roger Edlund kom det fram att man som yrkesfiskare många gånger känner sig väldigt ensam, då det är långt till kollegorna. Det kan tolkas som ett tecken på en frustration över avsaknaden av att ha kollegor att dela sina erfarenheter med och att ”värdet” av fisket som bedrivs främst ”bor” i fiskaren själv. Den andra delen av identiteten som är

kopplad till fisket är själva fisken. Fisken förknippas ofta med matkultur och traditioner. Det är fortfarande viktigt för många Mjälloms- och Norrfällsviksbor att fisken finns tillgänglig. Under våra intervjuer berättas det om det stora julbordet som byalaget arrangerar varje år, och då är ”rullströmningen” viktig. De flesta i bygden känner till någon husbehovsfiskare och kan därför få sin fisk när den behövs. Fisken skapar på det här sättet band mellan människor, lokala gemenskaper, där fisken i sig blir ett medel för sammanhållning och bykänsla.

Mattias Boman från Mjälloms byalag berättar också om att det fortfarande finns entreprenörer runt om i bygden som försöker bevara traditioner och företag kopplat till fisket och Boman uttrycker på ett liknande sätt som Bergman och Edlund en oro över förlusten av lokal kunskap när fisket försvinner. Kunskapen och berättelserna om fisket utgör i sig ett mervärde för bygden och kan ses som en outnyttjad resurs enligt Boman. Kunskapen och de berättelser som möjligen går att konservera kan ha en stor betydelse för bygden, menar han, särskilt i en framtid som lutar alltmer åt turism.

Fisket har varit med och skapat bygdens identitet och historia, något som turismen livnär sig på idag och fisket som drivkraft för turismen uppenbarar sig på olika sätt, genom t.ex. fiskeutställningen på det lokala museet (Kulturfabriken) eller genom olika evenemang och traditionella högtider. Vid dessa evenemang ingår fisken som en viktig del i den lokala matkulturen och måltidstraditionen. Fiskets avtryck i bygden är också närvarande i form av bebyggelse, fiskebåtar och gamla laxfällor, och dessa materiella avtryck genererar mänskliga inslag i det unika landskapet. Fiskets olika avtryck i form av historiska berättelser, matkultur, traditioner och materiella föremål utgör alla viktiga inslag för upprätthållande av bilden av en fiskebygd och det är något som mer än gärna visas upp för utomstående eller förbipasserande. På det här sättet bidrar identiteten och bygdens egen historia kopplat till fisket med viktiga mervärden för turismen och för människorna som bor och verkar där.

Sammanfattning

I den här studien har vi försökt ringa in fiskets betydelse för två kustsamhällen i Kramfors kommun, närmare bestämt Mjällom och Norrfällsviken. Vi har intervjuat fiskare som beskriver en situation där de bland annat tampas med byråkrati, mål- och intressekonflikter, säl, skarv och generationsskiften. Trots att fiskets ekonomiska betydelse har minskat drastiskt de senaste årtiondena utgör fisket en viktig del för lokalsamhällets identitet. Vi har identifierat en tvådelad identitet kopplat till fisket, där den ena kommer från ”själva” fisken, och den andra kommer från fisket som aktivitet och yrke. Vidare har fisken och fiskets avtryck, i form av berättelser och kulturhistoriska värden, genererat en specifik identitet till platsen som tillsammans med en storslagen natur lockar alltfler turister. På så vis spelar fisken och fisket fortfarande en betydande roll för bygdens nuvarande och framtida utveckling.

Referenser

Publicerat material

Havs- och vattenmyndigheten (2013). *Fiskelicens för yrkesfiskare*.

<https://www.havochvatten.se/hav/fiske--fritid/yrkesfiske/licenser-och-tillstand/fiskelicens-for-yrkesfiskare.html> [2018-05-24].

Kramfors kommun (2018). *Om Kramfors kommun*.

<http://www.kramfors.se/kommun-demokrati/om-kommunen.html> [2018-03-12].

Sveriges Sportfiske- och Fiskeförbund (2018). *Om oss*.

<https://www.sportfiskarna.se/Om-oss/Om-oss> [2018-03-14].

Intervjuer

Åke Bergman, före detta yrkesfiskare, Noraström, intervju, 2018-03-07.

Roger Edlund, yrkesfiskare & entreprenör, telefonintervju, 2018-03-06.

Jenny Edvinsson, verksamhetsledare på Leader Höga Kusten, intervju, 2018-03-08.

Butiksbiträdet på 'Affärn' i Mjällom, Mjällom, intervju, 2018-03-07.

Mattias Boman, representant för Mjälloms byalags, Mjällom, intervju/framtids-samtal, 2018-05-07.

Anders Nordlander, Husbehovsfiskare, Mjällom, intervju/framtidssamtal, 2018-05-07.

PREVIOUSLY PUBLISHED AT THE DEPARTMENT

Urban and Rural reports (2015-)

- 2017:2 Om illegal jakt i Fennoskandia—Rapport från ett symposium
Nordström Källström, H., von Essen, E., Hansen, H.P., Peterson, M N. & Peterson, R. T.
eISBN: 978-91-85735-44-0
- 2017:1 On Illegal Killings of Wildlife in Fennoscandia—Symposium Report
von Essen, E., Nordström Källström, H., Hansen, H.P., Peterson, M N. & Peterson, R. T.
eISBN: 978-91-85735-43-3
- 2016:1 Att lära ut akademiskt skrivande – en handledning med exempel på övningar
Eriksson, C.
eISBN: 978-91-85735-38-9
- 2015:1 Toward a critical and interdisciplinary understanding of illegal hunting—a synthesis of
research workshop findings
von Essen, E., Hansen, H. P., Nordström Källström, H., Peterson, N. & Peterson, T. R.
ISBN: 978-91-85735-36-5, eISBN: 978-91-85735-37-2

Reports - Department of Urban and Rural Development (2007-2014) ISSN: 1654-0565

- 3/2014 Nature interpretation. Sandberg, E.
Besökarnas tankar. Meningsskapande i naturum förstått genom listning av besökarnas
tankar. En metodstudie
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-34-1, eISBN: 978-91-85735-35-8
- 2/2014 Landscape architecture. Dovlén, S. & Olsson, E.
Nationella, regionala och kommunala aktörer om implementering av den europeiska
landskapskonventionen i Sverige. Planering och förvaltning av landskap
ISSN: 1654-0565, eISBN: 978-91-85735-33-4
- 1/2014 Rural development. Eksvärd, K., Lönngrén, G., Cuadra, M., Francis, C., Johansson, B.,
Namanji, S., Rydberg, T., Ssekyewa, C., Gissén, C. & Salomonsson, L.
Agroecology in practice. Walking the talk
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-31-0, eISBN: 978-91-85735-32-7
- 2/2013 Environmental communication. Bergeå, H., Hallgren, L., Westberg, L. & Ångman, E.
Dialogprocessen om allemansrätten Underlag för utveckling av dialogmetodik och
dialogkompetens
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-30-3
- 1/2013 Landscape architecture. Berglund, U., Nord, J., Eriksson, M., Antonson, H., Butler, A.,
Haaland, C., Hammarlund, K., Hedfors, P., Thiirmann Thomsen, R. & Åkerskog, A.
Landskapsanalys för transportinfrastruktur - en kunskaps- och metodredovisning
för utveckling av väg- och järnvägsprojekt i enlighet med den europeiska
landskapskonventionen
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-29-7

- 5/2012 Nature interpretation. Arnell, A. (red.)
Besökarnas röster. Utvärdering av naturvägledning, Besökarstudier, Reviewing
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-28-0
- 4/2012 Rural development. Eriksson, C. & Wangenfors, T.
Fäbodbrukare om fäbodbrukets framtid. Beskrivningar av driftens villkor och synpunkter
på landsbygdsprogrammet från Sveriges fäbodbrukare
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-27-3
- 3/2012 Nature interpretation. Caselunghe, E.
Forskningsperspektiv på naturvägledning
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-26-6
- 2/2012 Landscape architecture. Eklund, K. J. (red.)
Parken på Grönsö. Om bevarande och utveckling av en historisk park
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-25-9
- 1/2012 Rural development. Bartholdson, Ö., Beckman, M., Engström, L., Jacobson, K.,
Marquardt, K. & Salomonsson, L.
Does paying pay off? Paying for ecosystem services and exploring alternative
possibilities
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-24-2
- 3/2011 Landscape architecture. Berglund, U., Eriksson, M. & Ullberg, M.
Här går man. Gångtrafikanters erfarenheter av gåendemiljön i tre städer
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-23-5
- 2/2011 Landscape architecture. Msangi, D.
Land Acquisition for Urban Expansion: Process and Impacts on Livelihoods of Peri
Urban Households, Dar es Salaam, Tanzania
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-22-8
- 1/2011 Landscape architecture. Berglund, U., Eriksson, M., Nord, J., Butler, A., Antonson, H.,
Hammarlund, K., Hedfors, P. & Åkerskog, A.
Om landskap och landskapsanalys för väg och järnväg - ett kunskapsunderlag med
fokus på begrepp och exempel
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-21-1
- 2/2010 Swedish EIA Centre. Asplund, E., Hilding-Rydevik, T., Håkansson, M. & Skantze, A.
Vårt uppdrag är utveckling - hållbar utveckling och regional tillväxt
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-20-4
- 1/2010 Landscape architecture. Berglund, U. & Nordin, K.
Barnkartor i GIS- ett verktyg för barns inflytande
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-19-8
- 7/2009 Swedish EIA Centre. Kågström, M.
Hur ska man hantera det här med hälsa? En kunskapsöversikt om hälsans roll i
konsekvensbeskrivning och transportplanering
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-04-4
- 6/2009 Swedish EIA Centre. Åkesson, G., Calengo, A. & Tanner, C.
It's not a question of doing or not doing it - it's a question of how to do it. Study on
Community Land Rights in Niassa Province, Mozambique (English version)
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-04-4
- 5/2009 Nature interpretation. Arnell, A., Jansson, S., Sandberg, E. & Sonnvik, P.
Naturvägledning i Sverige - en översikt
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-16-7

- 4/2009 Sida's Helpdesk for Environmental Assessment, Swedish EIA Centre. Engström, L.
Liquid Biofuels - Opportunities and Challenges in Developing Countries
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-15-0
- 3/2009 Landscape architecture. Hedfors, P. (ed.)
Urban naturmark i landskapet en syntes genom landskapsarkitektur.
Festskrift till Clas Florgård
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-14-3
- 2/2009 Environmental communication. Andersson, Y., Setterwall A. & Westberg, L.
Miljökommunikation för miljöinspektörer
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-13-6
- 1/2009 Landscape architecture. Berglund, U., Nordin, K. & Eriksson, M.
Barnkartor i GIS och trafiksäkerhet. Ett forskningsprojekt i samarbete med
Örbyhus skola
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-12-9
- 7/2008 Swedish EIA Centre. Sandström, U. G. & Hedlund, A.
Behovsbedömning av detaljplaner
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-11-2
- 6/2008 Rural development. Emanuelsson, M., Johansson, E. & Ekman, A-K.
Peripheral Communities, Crisis, Continuity and Long-term Survival
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-04-4
- 5/2008 Landscape architecture. Norrman, S. & Lagerström, T.
Grönsö park och trädgårdar
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-06-8
- 4/2008 Swedish EIA Centre. Hedlund, A. & Johansson, V.
Miljökonsekvensbeskrivning. Aktörernas roller och betydelse
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-10-5
- 3/2008 Rural development. Palmer, S., Nilsson, A. & Roigart, A.
Dynamic Change in Rice Production Systems in the Mekong Delta. A students field
report from An Gian
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-09-9
- 2/2008 Landscape architecture. Florgård, C.
Översyn av landskapsarkitektprogrammet SLU, Uppsala
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-08-2
- 1/2008 Swedish EIA Centre. Lindblom, U. & Rodéhn, J.
MKB-tillämpningen i Sverige. Antalet MKB för verksamheter och åtgärder
2005 och 2006
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-07-5
- 5/2007 Swedish EIA Centre. Lerman, P. & Hedlund, A.
Miljöbedömning och andra konsekvensanalyser i vattenplanering
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-04-4
- 4/2007 Swedish EIA Centre. Sandström, U. G. Svensk översättning.
Biologisk mångfald i miljökonsekvensbeskrivningar och strategiska miljöbedömningar.
Bakgrundsdokument till konventionen om biologisk mångfald, beslut VIII/28:
Frivilliga riktlinjer om konsekvensbedömning innefattande biologisk mångfald
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-03-7

- 3/2007 Swedish EIA Centre. Wärnbäck, A.
Cumulative Effects in Swedish Impact Assessment Practice
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-02-0
- 2/2007 Landscape architecture. Myhr, U.
Miljövärdering av utemiljöer. Metodbeskrivning för EcoEffect Ute
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-01-3
- 1/2007 Rural development. Helmfrid, H.
Naturesyn. Tre svar på vad natur är
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-00-6

